

WIKTOR SZYMBORSKI
 Uniwersytet Jagielloński
 Instytut Historii

**„Ma ten Kościół Odpusty wielkie na czasy pewne,
 ma y Reliquii SS. Bożych niemal...”**
**— próba rekonstrukcji średniowiecznych nadań odpustowych
 związanych ze świątynią oo. franciszkanów w Krakowie***

Piotr Hiacynt Pruszc, przedstawiając w swym znanym przewodniku po krakowskich świątyniach, historię kościoła pw. św. Franciszka, zaznaczył fakt posiadania przez ten kościół licznych odpustów¹. Czy jego relacja odpowiada jednak prawdzie, i jakie były to nadania indulgencji? Czy kościół braci mniejszych w Krakowie był znaczącym sanktuarium odpustowym na mapie miejsc świętych stolicy Polski w wiekach średnich?² Na pytania te dotychczas nie ma odpowiedzi w literaturze. Nadania odpustowe, które otrzymał kościół św. Franciszka były najczęściej wzmiankowane przy omawianiu rozbudowy tej świątyni, nie zostały jednak dokładniej przeanalizowane³. Tymczasem zasługują one na uwagę z kilku

* Archiwście Bratu Marcinowi Guzikowi winien jestem gorące podziękowania za umożliwienie korzystania z bogatych zbiorów Archiwum OO. Franciszkanów w Krakowie [dalej: AFK].

¹ P. H. P r u s z c z, *Kleynoty Stołecznego Miasta Krakowa albo Kościoły y co w nich iest widzenia godnego y znacznego*, Kraków 1745, s. 18.

² Kwestia nadań odpustowych udzielonych krakowskim i kazimierskim świątyniom poruszono została ostatnio w pracach: M. Miławicki, *Odpusty w kościele Świętej Trójcy w Krakowie w wiekach średnich*, [w:] *Studia do dziejów klasztorów małopolskich w średniowieczu*, red. J. Marecki, L. Rotter, Katowice 2009, s. 114–152; W. Szymborski, *Średniowieczne odpusty dla klasztoru św. Katarzyny na krakowskim Kazimierzu*, [w:] *Miasta Polskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*, red. P. Gołdyn, Kraków 2008, s. 85–95; W. Szymborski, *Uwagi o średniowiecznym przewodniku po odpustach nadanych szpitalowi duchaków w Krakowie*, [w:] *Z religijnych zagadnień średniowiecza*, red. J. Drabina, Kraków 2008, s. 157–165; W. Szymborski, *Uwagi o znaczeniu religijnym Sanktuarium Matki Bożej Piaskowej w Krakowie na przełomie średniowiecza i czasów odrodzenia*, „*Peregrinus Cracoviensis*”, 2011, z. 22, s. 197–216; idem, *Odpusty w Polsce średniowiecznej*, Kraków 2011, passim; idem, *Średniowieczne dokumenty odpustowe ze zbiorów archiwum klasztoru Bożego Ciała*, [w:] *Klasztor Bożego Ciała Kanoników Regularnych Laterańskich w Krakowie w okresie przedtrydenckim. Ludzie — wydarzenia — budowle — kultura*, red. K. Łatak CRL, Łomianki 2012, s. 333–353.

³ Vide szerzej: K. Rosenbajer, *Dzieje kościoła OO. Franciszkanów w Krakowie w wiekach*

względów. W kościele zachowała się unikalna tablica odpustowa, ponadto większość informacji o nadaniach odpustowych należy rekonstruować na podstawie analogicznych nadań wystawionych dla innych klasztorów braci mniejszych, położonych na Śląsku oraz późniejszych wzmianek w inwentarzach czy wizytacjach. Stan zachowania dokumentów pergaminowych jest bowiem opłakany, a to za sprawą częstych pożarów niszczących zabudowania klasztorne w wiekach: XV, XVII i XIX.

Jerzy Kłoczowski, wybitny znawca historii mendykantów w średniowiecznej Polsce, w swym syntetycznym zarysie historii zakonu franciszkanów przytoczył fragment dokumentu biskupa morawskiego Brunona z Schaumburga z 16 grudnia 1273. Po przybliżeniu papieżowi sytuacji w Europie Środkowo-Wschodniej biskup skrytykował politykę obdarowywania zakonów żebraczych nadmiernymi odpustami. Jego zdaniem zagrażało to ruchowi pątniczemu do Wiecznego Miasta, skoro wierni mogli tak liczne odpusty otrzymać w świątyniach zakonów mendykantkich⁴. Bruno opisywał sytuację, którą mógł zaobserwować w swojej diecezji i w jej sąsiedztwie. Skoro w tak niewielkiej odległości od Krakowa uprzywilejowanie kościołów zakonów żebraczych stanowiło poważny problem, jak na tym tle wyglądała interesująca nas świątynia?

W pierwszym rzędzie należy stwierdzić, że zważywszy na znaczącą pozycję franciszkanów i dominikanów już w XIII w., zdziwienie budzi fakt, iż wzmianki o indulgencjach uzyskanych przez franciszkanów krakowskich pochodzą dopiero z końca XIV stulecia. Jest to tym bardziej zastanawiające, że znane są odpusty przyznane franciszkanom kustodii polsko-czeskiej (Świdnica⁵, Wrocław⁶) i klary-

średnich, Kraków 1933, passim; indulgencje zostały także wzmiankowane przy omawianiu *patrocinów* kościoła braci mniejszych: J. R a j m a n, *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, Kraków 2002, s. 59–60.

⁴ J. Kłoczowski, *Bracia mniejsi w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Zakony Franciszkańskie w Polsce*, Franciszkanie w Polsce średniowiecznej, red. J. Kłoczowski, t. I, cz. 1: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, Kraków 1979, s. 29–30; idem, *Wspólnoty zakonne w średniowiecznej Polsce*, Lublin 2010, s. 127–128; vide też J. M o o r m a n, *A History of the Franciscan Order from its Origins to the Year 1517*, Oxford 1968, s. 177.

⁵ Schl. UB, t. II: *1231–1250*, wyd. W. I r g a n g, Wien–Köln–Graz 1977, II, nr 373, s. 236–237 = *Bullarium Poloniae* [dalej: *Bullarium*], wyd. I. S u ł k o w s k a – K u r a ś, S. K u r a ś, t. I: *1000–1342*, Romae 1982, nr 480, s. 96; Schl. UB, t. V: *1282–1290*, Wien 1993, nr 250, s. 199 = *Urkundenbuch der Kustodien Goldberg und Breslau*, wyd. C. R e i s c h, t. I: *1240–1517*, [w:] *Monumenta Germaniae Franciscana*, abt 2, t. I, Düsseldorf 1917, nr 6, s. 1–2.

⁶ 1 czerwca 1249, *Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech dokonanych z ramienia Akademii Umiejętności*, przez W. B a r a n a, J. Dąbrowskiego, J. Ł o s i a, J. Ptaśnika, S. Zachorowskiego, Kraków 1919, nr 3, s. 5–6 = *Bullarium*, t. I, nr 479, s. 95; 27 maja 1250, *Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech*, nr 5, s. 6–7; *Bullarium*, t. I, nr 492, s. 97; 23 grudnia 1256, Schl. UB, t. III: *1251–1266*, Köln–Wien 1984, nr 197, s. 135 = *Bullarium Franciscanum Romanorum Pontificum Constitutiones, Epistolas, ac Diplomata continens Tribus Ordinibus Minorum, Clarissarum, et Poenitentium*, t. II: *referens ea, quae Alexander et Urbani III sunt*, Romae 1761, nr 256, s. 174–175 = *Bullarium*, t. I, nr 616, s. 118 = *Urkundenbuch der Kustodien Goldberg und Breslau*, nr 18, s. 4; 23 lip-

skom (klasztory w Skale⁷, Sączu⁸, Wrocławiu⁹) w XIII w., nie mówiąc o wyjątkowo hojnych nadaniach dla wiernych nawiedzających świątynię braci mniejszych w Asyżu¹⁰. Być może dokumenty odpustowe przyznane krakowskim franciszkanom uległy zniszczeniu w czasie licznych pożarów, które nawiedziły klasztor; do zagadnienia tego wypadnie jeszcze powrócić.

Jest zastanawiające, że ufundowany w Krakowie w XIII w. klasztor braci mniejszych nie otrzymał żadnego nadania odpustowego. Jest to tym bardziej niezrozumiałe, że do fundacji przyczynili się przedstawiciele ówczesnych elit: Teodor–Czader wojewoda krakowski, który uzyskał zgodę biskupa krakowskiego Wisława z Kościelca¹¹. Następnie dzieło budowy świątyni znalazło protektora w osobie księcia Bolesława Wstydliwego¹². W 1269 r. w klasztornych murach spo-

ca 1285, Schl. UB, t. V: 1282–1290, Wien 1993, nr 250, s. 199; 17 czerwca 1290, *Dwa XIII-wieczne przywileje odpustowe dla franciszkanów wrocławskich*, wyd. J. Tęgo wski, „Sobótka”, t. XLIX: 1994, nr 1, s. 264–265; 3 lipca 1295, ibidem, nr 2, s. 265.

⁷ 14 października 1265, Archiwum Klasztoru SS. Klarysek w Krakowie, dokument pergaminowy 20 = KDMłp., wyd. F. Piękoskiński, t. I: 1178–1386, Kraków 1876, nr 68, s. 85–86 = *Bullarium*, t. I, nr 773, s. 144; 13 lutego 1267, Archiwum Klasztoru SS. Klarysek w Krakowie, dokument pergaminowy 25 = KDMłp., t. I, nr 73, s. 89.

⁸ Archiwum Klasztoru SS. Klarysek w Starym Sączu, rkps 3 *Inventarium bonorum...*, s. 163; KDMłp., t. II: 1153–1333, Kraków 1886, nr 502, s. 16.

⁹ 13 grudnia 1256, Schl. UB, t. III, nr 194, s. 132–133 = *Bullarium*, t. I, nr 607, s. 116; 13 grudnia 1256, Schl. UB, t. III, nr 195, s. 133 = *Bullarium*, t. I, nr 608, s. 116; 4 stycznia 1257, Schl. UB, t. III, nr 208, s. 140–141 = *Bullarium*, t. I, nr 619, s. 118; 1 lutego 1257, Schl. UB, t. III, nr 220, s. 148 = *Bullarium*, t. I, nr 628, s. 120; 27 kwietnia 1259, Schl. UB, t. III, nr 288, s. 191 = *Bullarium*, t. I, nr 673, s. 128; 14 października 1265, Schl. UB, t. III, nr 527, s. 334 = *Bullarium*, t. I, nr 772, s. 144; 26 kwietnia — 1 maja 1282, Schl. UB, t. V, nr 12, s. 11–12.

¹⁰ Przegląd papieskich nadań zamieścił, zaznaczając, że wymienia jedynie odpusty, których dokumenty zachowały się w klasztornej archiwum i podkreślając wysoką wartość indulgencji udzielonych przez papieży w XIII w. braciom mniejszym (vide informacje o średniowiecznych odpustach XIII–XVI) L. Elbing, *Relacya o Wielkiej Świątyni albo Bazylice Assyjskiej Głowie y Matce Calego Braci Mniejszych Zakonu*, Kraków 1727, k. C 1 v, C 4 r, F 2 v–F 3 r, F 4 r, G 2 r, H 4 r–v, I 2 v–I 3 r, O 3 r–v, Q 4 r–R 2 r.; vide też J. Moran, op. cit., s. 85–87; informacje o odpustach, jakie można było otrzymać nawiedzając bazylikę w Asyżu zamieszcza D. Cooper, „*In loco tutissimo et firmissimo*”: *The Tomb of St. Francis in History, Legend and Art*, [w:] *The Art of the Franciscan Order in Italy*, red. W.R. Cook, Leiden–Boston 2005, s. 33; J. Robson, *The Pilgrim's Progress: Reinterpreting the Trecento Fresco Programme in the Lower Church at Assisi*, [w:] *The Art of the Franciscan Order*, s. 49; T. de Wesselow, *The Date of the St Francis Cycle in the Upper Church of San Francesco at Assisi: The Evidence of Copies and Considerations of Method*, [w:] *The Art of the Franciscan Order*, s. 166.

¹¹ K. Ożóg, *Relacje mendykantów ze środowiskiem dworskim oraz katedralnym na Wawelu do końca XV wieku*, [w:] *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, red. K. Ożóg, T. Gałuszka, A. Zajchowska, Kraków 2008, s. 19; K. Ożóg, *Klasztorna geografia średniowiecznego Krakowa*, [w:] *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym*, red. M. Derwich, A. Pobóg–Lenartowicz, Wrocław–Opole 2000, s. 223.

¹² J. Długosz, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae*, liber quintus, lib. VI, wyd. S. Budkowska, I. Garbacik, A. Kamiński, S. Mikucki, I. Mitkowski, M. Plezia, C. Pie-

częły doczesne szczątki księżnej Salomei, późniejszej błogosławionej, a w roku 1279 także Bolesława Wstydlivego, ponadto w tym miejscu odbywały się kapituły prowincjonalne¹³. Zatem ranga świątyni musiała być wówczas bardzo znacząca¹⁴. Warto wspomnieć, że papież Aleksander IV udzielił stu dni odpustu braciom gromadzącym się na kapitułach prowincjonalnych¹⁵. Nie sposób jednak jednoznacznie rozstrzygnąć, czy bracia mniejsi w Krakowie korzystali z tej łaski. Można zakładać, że świątynia ta otrzymała pewne nadania odpustowe. Skoro położony w pobliżu klasztor dominikański w XIII w. otrzymał aż osiem nadań indulgencji¹⁶, trudno doszukać się powodów, dla których bracia mniejsi mieliby nie korzystać z polityki odpustowej realizowanej przez papieństwo. Warto nadmienić, że pierwsze nadanie bracia kaznodzieje otrzymali zaledwie 21 lat po konsekracji kościoła — 17 listopada 1248 papież Innocenty IV przyznał 40 dni odpustu wiernym, którzy wsparli

radzka, V. Semkowicz-Zaremba, Varsaviae 1973, s. 279; J. Długosz, *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis*, t. III: *Monasteria*, Cracoviae 1864, s. 463; J. Kłoczowski, *Bracia mniejsi w Polsce średniowiecznej*, [w:] *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 1: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, red. J. Kłoczowski, Lublin 1982, s. 16–17; G. Labuda, *Kto był fundatorem—założycielem klasztoru franciszkanów w Krakowie*, [w:] *ibidem*, s. 369–380; D. Karczewski, *Miejsce krakowskiego klasztoru franciszkanów w strukturze czesko-polskiej prowincji zakonnej*, [w:] *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, s. 84–85; B. Kowalska, *Bolesław Wstydlivy i św. Kinga a ruch franciszkański*, [w:] *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, s. 98n; Z. Gogola, *Rys historyczny bazyliki Franciszkanów w Krakowie*, [w:] *Studia z dziejów kościoła Franciszkanów w Krakowie*, red. Z. Kłiś, Kraków 2006, s. 28–29; W. Niewalda, H. Rojkowska, *Zespół klasztorny Franciszkanów w Krakowie — relikty z XIII wieku*, [w:] *ibidem*, s. 81–82; A. Zwiercan, *Franciszkanie w Krakowie*, „W nurcie franciszkańskim”, t. I, 1987, s. 21–22; *idem*, *Nowe spojrzenie na początki franciszkanów w Polsce*, „Nasza Przeszość”, t. LXIII, 1985, s. 13–16; S. J. Barcik, *Franciszkanie w Polsce pierwszy etap rozwoju — XIII w.*, „W nurcie franciszkańskim”, t. VIII, 1999, s. 191–192; A. Niewiński, *Przestrzeń kościelna w topografii średniowiecznego Krakowa. Próba syntezy*, Lublin 2004, s. 72; K. Rosenbaiger, *op. cit.*, s. 37n.; P. Pencakowski, *Średniowieczna architektura kościoła oo. franciszkanów w Krakowie*, „Rocznik Krakowski”, t. LVI, 1990, s. 48; S. Pasiciel, *Kościół franciszkański w Krakowie w XIII wieku*, „Rocznik Krakowski”, t. LXVIII, 2002, *passim*.

¹³ K. Biernacki, *Speculum minorum*, Cracoviae 1688, s. 233; A. Zwiercan, *Pierwotny kościół franciszkański w Krakowie*, „Nasza Przeszość”, t. LX, 1983, s. 83, 86; P. Gąsiorowska, *Życie codzienne w klasztorze klarysek krakowskich od XIII do końca XVIII wieku*, Kraków 2003, s. 13; K. Ożóg, *Relacje mendykantów*, s. 19, 24; A. Niewiński, *op. cit.*, s. 73; K. Rosenbaiger, *op. cit.*, s. 86; A. Zwiercan, *Franciszkanie w Krakowie*, s. 22; D. Karczewski, *Miejsce krakowskiego klasztoru*, s. 89, aneks II, s. 96; W. Niewalda, H. Rojkowska, *op. cit.*, s. 82; odnośnie do pochówków Bolesława i Salomei vide K. Jasiński, *Franciszkańskie pochówki Piastów*, [w:] *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 2 i 3, *Franciszkanie na ziemiach polskich*, red. J. Kłoczowski, Lublin 1989, s. 187–188; S. Pasiciel, *op. cit.*, s. 41, 44.

¹⁴ Świadczą o tym także zabiegi związane z kultem Salomei, vide A. Witkowska, *Kulty piątnicze piętnastowiecznego Krakowa, Z badań nad miejską kulturą religijną*, Lublin 1984, s. 77–78, 82.

¹⁵ *Chronica Fratris Nicolai Glassberger Ordinis Minorum Observantium*, [w:] *Analecta Franciscana*, t. II, Ad Claras Aquas (Quaracchii) prope Florentiam 1887, s. 75.

¹⁶ W. Szymborski, *Odpusty w Polsce*, s. 158.

budowę klasztoru¹⁷. Praktyką stosowaną w kurii papieskiej było obdarowywanie indulgencjami świątyni zakonów żebraczych. Nadania te zawierały bardzo często polecenie udzielenia wsparcia materialnego bądź pomocy w rozbudowie obiektów sakralnych¹⁸.

Choć duchowieństwo polskie dopiero na początku XIII w. rozpoczęło praktykę ogłaszania dokumentów odpustowych (pierwszy taki dyplom wystawiony na ziemiach polskich pochodzi z 1214 r.¹⁹), to już w połowie tego stulecia doceniono znaczenie tych nadań i ich oddziaływanie na wiernych. Świadczy o tym praktyka publicznego ich okazywania, co miało się wydatnie przyczynić do zachęcenia ludzi do nawiedzania danej świątyni. Dla katedry krakowskiej kancelaria papieża Innocentego IV sporządziła dwa identyczne dyplomy posiadające ozdobne inicjały i incipity, oba wystawione 24 stycznia 1247²⁰. Na teren diecezji krakowskiej trafiały także papieskie wezwania do głoszenia kazań zachęcających do przyjęcia krzyża i walki z poganami²¹. Wobec powyższych faktów teza, że franciszkanie uzyskali indulgencje w XIII w., wydaje się bardzo prawdopodobna.

Z całą pewnością poparcie Bolesława Wstydlivego było w tym zakresie bardzo pomocne, ale czy bracia mniejsi sięgali po praktykę udzielania dobrodziejom indulgencji? Fakt, że dysponujemy papieskimi bullami odpustowymi dla kościo-

¹⁷ M. Miławicki, *Odpusty w kościele Świętej Trójcy*, s. 126–127; W. Szymborski, *Odpusty w Polsce*, aneks I dokument nr 55, s. 281.

¹⁸ Vide uwagi M. Robson, *The Franciscans in the Middle Ages*, Woodbridge 2006, s. 97, 163; J. Tolán, *Saint Francis and the Sultan. The Curious History of a Christian–Muslim Encounter*, Oxford 2009, s. 137, 176; R. B. Brooke, *Early Franciscan Government Elias to Bonaventure*, Cambridge 1959, s. 137; J. Mueller, *A Companion to Clare of Assisi. Life, Writings, and Spirituality*, Leiden–Boston 2010, s. 99–100, 105, 109, 110, 115; W. Szymborski, *Zbawienie tylko dla bogatych — uwagi o dokumentach odpustowych w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Zbytek i ubóstwo w starożytności i średniowieczu*, red. L. Kostuch, K. Ryszewska, Kielce 2010, s. 360; vide też związek udzielanych odpustów z budową świątyni braci mniejszych na przykładzie Perugii: S. Pasiciel, op. cit., s. 17; czy Budziszyna, Świdnicy: G. Wąs, *Klasztory franciszkańskie w miastach śląskich i górnośląskich XIII–XVI wieku*, Wrocław 2000, s. 37, 52; vide też informacje o indulgencjach udzielonych wiernym przyczyniającym się do budowy kościołów: N. Paulus, *Indulgences as a social factor in the Middle Ages*, translated by J. Elliott Ross, New York 1922, s. 23n.

¹⁹ Wówczas to udzielono odpustu wynoszącego 40 dni kościołowi pw. św. Bartłomieja w Trzebnicy, Schl. UB, wyd. H. Appel, t. I, cz. 1: 971–1216, Graz–Köln 1963, nr 141, s. 100.

²⁰ Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, dokument pergaminowy 20, 21; ibidem, rkps LP 2, k. 9 r; ibidem, rkps LP 4, k. 99 v; k. 100 v–101 r; ibidem, rkps LP 5 — 1, nr 10, k. 4 r; k. 26 r–v; KDKK, wyd. F. Piekosiński, cz. I: *Od roku 1166 do roku 1366*, Kraków 1874, nr 27, s. 35–36; *Bullarium*, t. I, nr 441, s. 89.

²¹ 7 lutego 1247, Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, dokument pergaminowy 22; ibidem, rkps LP 2, k. 408 r; ibidem, LP 5 — 1, nr 56, s. 9 r, k. 96 v–97 r; KDKK, t. I, nr 28, s. 36–37; *Vetera Monumenta Poloniae et Lithuaniae*, wyd. A. Theiner, t. I: *ab Honorio PP. III usque ad Gregorium PP. XII 1217–1409*, Romae 1860, nr 88, s. 43.

łów franciszkanów we Wrocławiu²² (1 czerwca 1249, 27 maja 1250)²³ czy Świdnicy (13 czerwca 1249)²⁴ wskazuje, że krakowscy franciszkanie zapewne także otrzymali w XIII w. papieskie nadania. Warto nadmienić, że bulle Innocentego IV z 1249 r. oferowały wiernym 40 dni odpustu pod warunkiem udzielenia wsparcia przy budowie świątyń. W związku z tym należy domniemywać, że franciszkanie krakowscy także zabiegali o podobne nadania tym bardziej, że ich ośrodek został zniszczony w wyniku najazdu tatarskiego²⁵. Dysponujemy ponadto informacją, że w krakowskim konwencie znajdowała się bulla Innocentego IV wynoszącego na ołtarze Stanisława; przy okazji kanonizacji biskupa udzielono wiernym stosownych odpustów²⁶.

Franciszkanie krakowscy w swej pracy duszpasterskiej zapewne nie zadowolili się nadaniami odpustowymi, które ich klasztor otrzymywał z rąk papieży, przyznających indulgencje wszystkim świątyniom zakonnym w danej prowincji (jak miało to miejsce 31 grudnia 1256²⁷), bądź wszystkim kościołom danego zakonu w całej Europie²⁸. Uzasadnione wydaje się przypuszczenie, że omawiany konwent

²² D. Karczewski, *Miejsce krakowskiego klasztoru*, s. 84; A. Zwiercan, *Nowe spojrzenie na początki franciszkanów*, s. 19.

²³ 1 czerwca 1249, *Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech*, nr 3, s. 5–6 = *Bullarium*, t. I, nr 479, s. 95; 27 maja 1250, *Sprawozdanie z poszukiwań na Węgrzech*, nr 5, s. 6–7; *Bullarium*, t. I, nr 492, s. 97.

²⁴ Schl. UB, t. II: 1231–1250, Wien–Köln–Graz 1977, II, nr 373, s. 236–237; *Bullarium*, t. I, nr 480, s. 96; *Urkundenbuch der Kustodien Goldberg und Breslau*, nr 6, s. 1–2; A. Zwiercan, *Nowe spojrzenie na początki franciszkanów*, s. 20, 34.

²⁵ A. Zwiercan, *Pierwotny kościół franciszkański*, s. 82; idem, *Nowe spojrzenie na początki franciszkanów*, s. 24; A. Karwacki, *Koronacja cudownego obrazu Matki Bożej Bolesnej w kościele OO. Franciszkanów w Krakowie dnia 20 września 1908 r.*, Kraków 1908, s. 9. Odnośnie do dziejów najazdów tatarskich vide R. Urbąński, *Tartarorum gens brutalis. Trzynastowieczne najazdy mongolskie w literaturze polskiego średniowiecza na porównawczym tle piśmiennictwa łacińskiego antyku i wieków średnich*, Warszawa 2007 (tam dalsza literatura). Pomocy i wsparcia udzielił im między innymi Bolesław Wstydlivy, co znalazło odzwierciedlenie w *Roczniku franciszkańskim krakowskim*, wyd. A. Bielowski, [w:] MPH, t. III, Lwów 1878, s. 48; D. Karczewski, *Miejsce krakowskiego klasztoru*, s. 86–87; vide też K. Kantak, *Franciszkanie Polscy*, t. I: 1237–1517, Kraków 1937, s. 29–30.

²⁶ AFK, rkps E–I–364, *Via et Methodus facilis cura ac ingenio R.P. Joannis Donati Caputo Artium et S.T.D. Provincialis Poloniae nec non Commissarii Generalis Ordinis Minorum Conventualium Relationes Visitationis inceptae Cracoviae 22 Octobris A.D. 1597*, ksero oryginału sporządzone przez Ojca Witolda Henryka Grała w kwietniu 2001 r. (numeracja stron odnosi się do kopii kserograficznej przechowywanej w krakowskim archiwum) s. 26; ibidem, rkps B–4, *Quatuor visitationes Joannis Donati Caputo a Cupertino 1596*, Adam Goski 1615, Joannis Donati Caputo a Cupertino 1615/1616, odpis autorstwa O. Cyryla Guryna, s. 23.

²⁷ Schl. UB, t. III, nr 203, s. 138 = *Urkundenbuch der Kustodien Goldberg und Breslau*, nr 19, s. 4; K. Kantak, *Franciszkanie Polscy*, t. I: 1237–1517, s. 90; A. Zwiercan, *Nowe spojrzenie na początki franciszkanów*, s. 39.

²⁸ *Chronica Fratris Nicolai Glassberger*, s. 97, 152–153, 393, 406–408, 451, 456–459, 467, 474–475; vide też uwagi N. Paulus, *Die Ablässe des Franziskanerordens im Mittelalter*, „Franziskanische

nadania odpustowe otrzymał z rąk papieża Urbana IV. Nie tylko przebywał on w Polsce, lecz także ogłosił szereg bulli odpustowych skierowanych do wszystkich kościołów braci mniejszych w Europie, czy bulli krucjatowych polecających franciszkanom głoszenie kazań wzywających do przyjęcia krzyża²⁹. Na uwagę zasługuje również okoliczność, że przybyła do niego delegacja z Polski w sprawie przeprowadzenia kanonizacji Jadwigi śląskiej³⁰. W skład delegacji wchodził m.in. archidiakon krakowski Salomon³¹.

Omawiając zagadnienie potencjalnych nadań odpustowych, należy też zwrócić uwagę na bullę papieża Innocentego V z 1276 r., przytoczoną w XVIII w. przez Ojca Bonawenturę Makowskiego, sygnalizowaną przez Ojca Antoniego Zwiercana. Biskup Rzymu zaznaczył w niej, że celem powstania kościoła braci mniejszych było duszpasterstwo. W uroczystości obchodzonych świąt brał udział Bolesław Wstydlivy i jego małżonka Kinga, która miała osobiście wykonać część paramentów liturgicznych³². Skoro zatem świątynia ta była świadkiem tak uroczystych nabożeństw z udziałem dostojnych gości, a celem braci mniejszych było głoszenie słowa Bożego wśród wiernych, to uprawnione jest sformułowanie wniosku, że uczestniczących w mszach obdarowywano nadaniami indulgencji. Co więcej, biorąc pod uwagę fakt, że położony w bezpośrednim sąsiedztwie dominikanie szafowali tymi łaskami, a także to, że inne świątynie franciszkańskie w całej Europie posiadały liczne nadania, jest niemal pewne, że kościół św. Franciszka także je otrzymał. Kolejny argument wspierający powyższą hipotezę stanowi wzmianka, zgodnie z którą w klasztorze krakowskim znajdowała się bulla papieża Honoriusza IV odnosząca się do fundamentów/budowy kościoła i klasztoru braci

Studien”, t. X, 1923, s. 53–61; nadania te zostały zasygnalizowane w szkicu W. Szymborski, *Niebiańska ekonomia — uwagi o funkcjonowaniu odpustów w kręgu zakonów mendykanckich w średniowiecznej Polsce*, [w:] *Inter oeconomiam coelestem et terrenam. Mendykanci a zagadnienia ekonomiczne*, red. W. Długokęcki, T. Gałuszka, R. Kubicki, A. Zajchowska, Kraków 2011, s. 123–148.

²⁹ Vide np. W. Szymborski, *Odpusty w Polsce*, aneks nr 139, s. 294, nr 141, s. 294, nr 152, s. 296, nr 153, s. 296, nr 161, s. 297, nr 162, s. 298.

³⁰ S. Pasiciel, op. cit., s. 21; warto wspomnieć zaangażowanie franciszkanów przy sporządzaniu żywotów św. Jadwigi śląskiej oraz błogosławionej Salomei vide D. Karczewski, *Franciszkańskie piśmiennictwo zakonne Polski i Czech*, [w:] *Piśmiennictwo Czech i Polski w średniowieczu i we wczesnej epoce nowożytnej*, red. A. Barcia, W. Iwańczak, Katowice 2006, s. 291–292.

³¹ K. Ożóg, *Salomon (zm. ok. 1266)*, PSB, t. XXXIV, s. 373.

³² O czym informowała bulla papieża Innocentego V z 11 maja 1276, jej odpis znajdował się w klasztornym archiwum, a jej regest przytoczył Ojciec Bonawentura Makowski w pracy *Thesaurus Provinciae Poloniae* rękopis ten znajduje się w klasztorze oo. franciszkanów w Warszawie, został on następnie przepisany przez Ojca Witolda H. Grala i ten maszynopis przekazano do krakowskiego archiwum. Z tego względu wprowadzono podwójną numerację stron, pierwsza odnosi się do oryginału, druga do maszynopisu z którego korzystano. AFK, rkps E–I–325 *Thesaurus Provinciae Poloniae*, I s. 60–61, II s. 109; A. Zwiercan, *Pierwotny kościół franciszkański*, s. 83.

mniejszych³³. Najprawdopodobniej papież, pragnąc zachęcić wiernych do pomocy przy rozbudowie świątyni, przyznał odpust.

Lektura dokumentów odpustowych przyznawanych zakonowi żebraczym jasno wskazuje, że najczęściej papież i ordynariusze diecezji przyznawali wiernym indulgencje po nawiedzeniu kościołów zakonnych w czasie świąt związanych ze świętymi danego zgromadzenia oraz w rocznicę poświęcenia świątyni lub poszczególnych altarii³⁴. Tytułem przykładu warto odnotować w tym miejscu odpusty udzielone dominikanom krakowskim, związane ze św. Dominikiem³⁵ czy poświęceniem świątyni³⁶. Najprawdopodobniej w święta związane ze św. Franciszkiem czy Klarą oraz poświęceniem świątyni można było w kościele braci mniejszych uzyskać odpust. W tym bowiem terminie papież Aleksander IV udzielił stu dni odpustu nawiedzającym świątynie braci mniejszych w Czechach, Morawach, Prusach i Polsce³⁷. Przypuszczenia te potwierdza także wezwanie świątyni — wbrew starszej literaturze przyjmującej tezę Jana Długosza, kościół ten został poświęcony św. Franciszkowi³⁸. W związku z powyższym całkowicie bezpodstawne byłoby założenie, że niedawno sprowadzony zakon, starający się krzewić wśród wiernych kult swego założyciela, nie otrzymał ani jednego nadania odpustowego związanego z jego osobą. Tym bardziej, że w świątyni krakowskiej znajdował się odpis bulli papieskiej z 6 maja 1230, w której Grzegorz IX polecał obchodzenie święta Franciszka z Asyżu³⁹.

Omawiając hipotetyczne nadania odpustowe otrzymane przez kościół franciszkański, należy nawiązać do kwestii pierwotnego wezwania świątyni. Wedle przekazu Jana Długosza aż do 1347 r. miał on nosić *patrocinium* Bożego Ciała,

³³ AFK, rkps E–I–364, s. 26; ibidem, rkps B–4, s. 23.

³⁴ Vide szerzej N. P a u l u s, *Die Ablässe des Franziskanerordens*, s. 53–54.

³⁵ 5 września 1251, Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, rkps Kr 1, k. 48 r; ibidem, rkps Kr 23, s. 74–75; KDMłp., t. I, nr 36, s. 40–41; *Bullarium*, t. I, nr 511, s. 101; 13 IV 1258 r. Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, rkps Kr 1, k. 48 r–v; ibidem, rkps Kr 23, s. 76–77; *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, wyd. S. K u r a ś, cz. I: 1063–1415, Lublin 1965, nr 11, s. 16–17; *Bullarium*, t. I, nr 662, s. 126; 31 lipca 1286, Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, rkps Kr 23, s. 84–85; KDMłp., t. I, nr 111, s. 131–132.

³⁶ 29 sierpnia 1251, Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, rkps Kr 1, k. 48 v; ibidem, rkps Kr 23, s. 77; KDMłp., t. I, nr 35, s. 40; *Bullarium*, t. I, nr 509, s. 101.

³⁷ *Urkundenbuch der Kustodien Goldberg und Breslau*, nr 19, s. 4.

³⁸ A. Z w i e r c a n, *Franciszkanie w Krakowie*, s. 23; idem, *Pierwotny kościół franciszkański*, s. 84; A. N i e w i Ń s k i, *Przestrzeń kościelna*, s. 73; Z. G o g o l a, *op. cit.*, s. 30; S. J. B a r c i k, *Religijne i artystyczne walory bazyliki franciszkanów w Krakowie*, „W nurcie franciszkańskim”, t. X, 2001, s. 192; kwestię pierwotnego wezwania świątyni franciszkańskiej ostatnio ponownie poruszył S. P a s i c i e l, *op. cit.*, s. 22–27 skłaniając się ku hipotezie *patrocinium* Bożego Ciała.

³⁹ AFK, rkps E–I–32, I s. 60, II s. 109; ibidem, rkps E–I–364, rkps s. 21; ibidem, rkps B–4, s. 20; A. Z w i e r c a n, *Pierwotny kościół franciszkański*, s. 84; odnośnie do kultu św. Franciszka w Polsce vide P. S c z a n i e c k i, *Z dziejów uroczystości św. Franciszka w Polsce*, „Studia Franciszkańskie”, t. I, 1984, s. 285–295.

które dopiero wraz z fundacją kościoła Bożego Ciała na Kazimierzu zostało zmienione na św. Franciszka⁴⁰. Tradycja ta została następnie przejęta i wzbogacona przez Macieja z Miechowa, a za nim powtórzyli ją kronikarze i dziejopisarze zakonni⁴¹. Twierdzili oni, że na pamiątkę pierwotnego wezwania franciszkanie urządzali w czwartki uroczyste procesje z Najświętszym Sakramentem. W tradycji zakonnej nastąpiło połączenie późniejszych wydarzeń związanych z konsekracją kaplicy Bożego Ciała przez biskupa Zbigniewa Oleśnickiego, który obdarował wówczas kościół nadaniem odpustu⁴². Jednak nie sposób jednoznacznie rozstrzygnąć, czy z okazji wydarzeń 1347 r. obdarowano omawianą świątynię nadaniami odpustu. Wypada także zastanowić się, czy z okazji konsekracji świątyni w XIII w. nie wystawiono nadania odpustowego. Stanisław Pasiciel, zwolennik tezy, że pierwotnym wezwaniem świątyni było *patrocinium* Bożego Ciała, zwrócił uwagę na zbieżność dat sprowadzenia ciała księżnej Salomei i jej pochówku w kościele franciszkańskim (22 maja 1269) i obchodami święta Bożego Ciała (23 maja tego roku)⁴³. Uczony zakłada, że uroczystość konsekracji mogła mieć miejsce właśnie 23 maja. Czy jednak wówczas udzielono wiernym odpustu? Wydaje się, że tak, skoro pierwsze przypuszczalne nadania indulgencji w Polsce należy wiązać właśnie z uroczystościami poświęceń⁴⁴. Niezależnie od interpretacji pierwotnego wezwania kościoła można zakładać, że w rocznicę konsekracji świątyni wierni mogli zyskać odpust.

Kontynuując rozważania dotyczące indulgencji prawdopodobnie udzielonych omawianej świątyni, warto podkreślić związek pomiędzy pobytami legatów papieskich w średniowiecznej Polsce a wzrostem udzielanych nadań odpustowych⁴⁵. W odniesieniu do Krakowa sytuacja taka miała miejsce w latach 1383–1384.

⁴⁰ J. Długosz, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae*, lib. IX, wyd. I. Garbacik, Varsaviae 1978, s. 248.

⁴¹ Maciej z Miechowa, *Chronica Polonorum*, Kraków 1521, s. 238; AFK, rkps E–I–325, I s. 60, II s. 108; ibidem, rkps E–I–328, L. Miske, *Synoptica relatio seu brevis descriptio conventuum in Provincia Maioris et Minoris Poloniae partisque Prussiae fundatorum facta Anno Domini 1735*, s. 59–60 odpis autorstwa Ojca W. Grala; K. Biernacki, *Speculum minorum*, s. 257–258; L. Elbing, *Relacya o Wielkiej Świątyni*, k. HH 1 v; vide też wzmianki w wizytacjach konwentu krakowskiego AFK, rkps E–I–364, s. 9; ibidem, rkps B–4, s. 7; K. Rosenbaiger, op. cit., s. 66–67.

⁴² O konsekracji vide D. Karczewski, *Miejsce krakowskiego klasztoru*, s. 87; K. Rosenbaiger, op. cit., s. 67; J. Rajman, op. cit., s. 59; *Kolektarz wawelski sprzed 1526 roku świadek liturgii Kościoła krakowskiego w XV, XVI i XVII wieku*, oprac. i wyd. S. Fedorowicz, Kraków 2007, s. 199–200; vide też S. Pasiciel, op. cit., s. 25.

⁴³ *Vita Sanctae Salomeae Reginae Haliciensis auctore Stanislao franciscano*, wyd. W. Kętrzyński, [w:] MPH, t. IV, Lwów 1884, s. 784; S. Pasiciel, op. cit., s. 24.

⁴⁴ Vide W. Szymborski, *Odpusty w Polsce*, podrozdział: *Początki odpustów w Polsce*, s. 59–66.

⁴⁵ W. Szymborski, *Odpusty w Polsce*, passim.

Wówczas to w mieście gościł kardynał Dymitr arcybiskup ostrzyhomski⁴⁶. Hojnie szafował on łaskami odpustów, udzielając ich krakowskim i kazimierskim świątyniom⁴⁷. Szczególnie ubogacony został wówczas kościół NMP, o co skwapliwie zabiegali krakowscy rajcy⁴⁸. Aktywność patrycjatu miasta, starającego się o wzbogacanie fary nadaniami odpustów, jest ze wszech miar zrozumiała. Warto się przy tym zastanowić, czy w tym czasie bracia mniejsi nie otrzymali nadania od papieskiego legata. Najczęściej przyznawał on indulgencje wynoszące jeden rok i sto dni, być może kościół św. Franciszka także takowe otrzymał. W XIV i XV w. bracia mniejsi nie posiadali aż tak licznych możnych protektorów, jak kościół mariacki czy nieopodal położony kościół dominikanów⁴⁹, mogli jednak liczyć na wsparcie krakowskich mieszczan⁵⁰. To właśnie w świątyni braci mniejszych ostatni spoczynek znalazła Eufemia — żona krakowskiego rajcy, a zarazem żupnika i stolnika sandomierskiego Jana Borka⁵¹.

⁴⁶ Dymitr kardynał tytułu *s. quatuor coronatorum*, zm. 1386 r., *Hierarchia catholica medii aevi*, red. C. Eubel, t. I, Monasterii 1913, s. 41; vide też J. Drabina, *Kontakty papieżstwa z Polską 1378–1417 w latach wielkiej schizmy zachodniej*, Kraków 1993, s. 17, 82, 91; idem, *Papiescy wysłannicy na ziemiach polskich w latach panowania królowej Jadwigi (1384–1399)*, SH, t. XXXV, 1992, z. 4 (139), s. 449.

⁴⁷ Przyznał on odpust dla świątyni ojców augustianów na Kazimierzu 29 sierpnia 1383. AP Kraków, Aug 232, s. 4; W. Szymborski, *Średniowieczne odpusty dla klasztoru św. Katarzyny*, s. 90. Bractwo w Wieliczce zostało obdarowane nadaniem odpustu, *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, t. I, nr 60, s. 83; W. Szymborski, *Średniowieczne nadania odpustów dla Wieliczki*, w druku. 28 sierpnia 1383 przyznał on odpust (1 rok, 100 dni) dla wiernych biorących udział w komunii dla przestępców przed wykonaniem na nich wyroku AP Kraków, dokument pergaminowy 74; KDmK, wyd. F. Piekosinski, t. III, Kraków 1882, nr 390, s. 511–512.

⁴⁸ W. Szymborski, „*Ma ten Kościół różne Odpusty, osobliwie na dni Nayśw. Maryi Panny na Niedziele Brackie y inne Święta*” — uwagi o nadaniach odpustowych kościoła mariackiego w Krakowie, „*Analecta Cracoviensia*”, t. XLIII, 2011, s. 351–352.

⁴⁹ K. Fokt, *Szlacheccy dobrodzieje krakowskich dominikanów od połowy XIV wieku do roku 1462*, „*Nasza Przeszłość*”, t. VC, 2001, s. 105–133; J. Sperka, *Nekropolie możnowładcze w krakowskich klasztorach mendykanckich w średniowieczu*, [w:] *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, s. 62–66.

⁵⁰ AFK, rkps E–I–325, I s. 69–70, II s. 122–124; J. Sperka, op. cit., s. 69; D. Karczewski, *Miejsce krakowskiego klasztoru*, aneks I, s. 95–96; K. Rosenbaiger, op. cit., passim; E. Piwowarczyk, *Legaty testamentowe ad pias causas w XV wiecznym Krakowie. Z badań nad pobożnością miejską*, Kraków 2010, passim; J. Rajman, op. cit., s. 58–59. W drugiej połowie XV oraz na początku XVI w. można zaobserwować wzrost poparcia ze strony domu Jagiellonów vide szerzej: Z. Zyglewski, *Rola krakowskich mendykantów w kształtowaniu się pobożności Jagiellonów na przełomie XV i XVI wieku*, [w:] *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, s. 55–56.

⁵¹ J. Sperka, op. cit., s. 69–70; K. Rosenbaiger, op. cit., s. 201–202; odnośnie do postaci Jana Borka vide M. Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010, nr 98, s. 235; A. Marzec, *Urządnicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006, s. 244–246; *Urządnicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P.K. Wojciechowski, B. Wyrozum-

Po skrótowym przeglądzie okoliczności, których pokłosiem prawdopodobnie było udzielenie indulgencji braciom mniejszym, należy dokonać analizy indulgencji, które w sposób niebudzący wątpliwości zostały wystawione na ich rzecz. Omówienie to warto rozpocząć od dokumentu wystawionego przez kardynała Gentilisa⁵² 26 kwietnia 1309 w Budzie. Kardynał przyznał 40 dni odpustu wszystkim świątyniom franciszkańskim w kustodii krakowskiej. Łaski tej można było dostąpić nawiedzając kościoły braci mniejszych w dniach świąt zakonnych⁵³. Kolejny odpust został wystawiony 24 kwietnia 1379 przez kardynała Pilei⁵⁴ i wynosił sto dni dla wiernych nawiedzających kościoły franciszkanów w Krakowie w święta maryjne i zakonne⁵⁵. Kardynał polecał ponadto w dokumencie, aby wierni wsparli planu przebudowy chóru w krakowskiej świątyni⁵⁶. Zachowując porządek chronologiczny, należy wspomnieć o bulli papieża Urbana VI z roku 1380. Dysponujemy jedynie regestem opracowanym przez Ojca Alojzego Karwackiego⁵⁷. Nie sposób jednak jednoznacznie rozstrzygnąć, czy dokument ten był adresowany do wszystkich klasztorów franciszkańskich, czy jedynie do konwentu krakowskiego.

Z 30 sierpnia 1385 pochodzi obecnie zaginiony dokument odpustowy wystawiony przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Bodzantę⁵⁸. Jest to pierwsze nadanie odnoszące się do kaplicy wzniesionej ku czci Miłosierdzia Bożego. 40 dni odpustu zyskiwali wierni, którzy po uprzedniej spowiedzi nawiedzili kaplicę, udzielili jej wsparcia materialnego składając datki na zakup ornatów, ksiąg liturgicznych, kielichów, wina mszalnego, hostii i oświetlenia, a także dokonali innych pobożnych uczynków. Zgodnie z praktyką stosowaną przez średniowiecznych duchownych, na dokumencie tym dopisali dalsze nadania kolejni ordynariusze diecezji. 3 września 1385 Andrzej biskup Seretu⁵⁹ powiększył odpust o kolejne 40 dni. Na dyplomie widniały też nadania: Jana biskupa krakowskiego (Jan Radlica, 21 paź-

ska, red. A. Gąsiorowski, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, nr 942, s. 215; K. Pieradzka, *Borek Hanus*, [w:] PSB, t. II, s. 317–318.

⁵² Gentilis de Monteflorum OFM, kardynał tytułu św. Sylwestra i Marcina, *Hierarchia catholica medii aevi*, t. I, s. 13, 47.

⁵³ AFK, rkps E–I–325, I s. 66, II s. 117; ibidem, rkps E–I–364, s. 21; ibidem, rkps B–4, s. 20–21; K. Kantak, *Franciszkanie Polscy*, t. I: 1237–1517, Dodatki I, regesta dokumentów pergaminowych, nr 6, s. 378; W. Niewałda, H. Rojowska, op. cit., s. 83.

⁵⁴ Pileus de Prata kardynał tytułu św. Praksedy i Pryski zmarły około 1400 r., *Hierarchia catholica medii aevi*, t. I, s. 23, 39.

⁵⁵ AFK, rkps E–I–364, s. 24; ibidem, rkps B–4, s. 22; ibidem, rkps E–I–22, s. 320; nadania udzielone przez kardynała kościołom braci mniejszych w kustodii bawarskiej wspomina *Chronica Fratris Nicolai Glassberger*, s. 215.

⁵⁶ AFK, rkps E–I–325, I s. 66, II s. 117–118.

⁵⁷ AFK, rkps E–I–22 *Archiwum OO. Franciszkanów w Krakowie*, zebrał i opracował A. Karwacki, t. XXII, s. 11.

⁵⁸ AFK, rkps E–I–325, I s. 67, II s. 119.

⁵⁹ Andrzej Wasiło OFM biskup sufragan gnieźnieński, P. Czaplowski, *Tytularny episkopat w Polsce średniowiecznej*, Poznań 1915, s. 21.

dzielnika 1385), Mikołaja biskupa Mołdawii⁶⁰ (20 maja 1445), Jerzego biskupa laodycejskiego⁶¹ (30 grudnia 1445). Zgodnie z prawem kanonicznym wszyscy oni mogli przyznać indulgencje wynoszące 40 dni.

Najwięcej informacji o odpustach dotyczących świątyni braci mniejszych w Krakowie pochodzi z czasów, gdy biskupem krakowskim był Zbigniew Oleśnicki. Klasztor wzbogacił się wówczas o nadania wystawione zarówno przez ordynariuszy diecezji położonych na terenie Polski, jak i rzymskich kardynałów. 27 marca 1423 dwóch kardynałów i dwóch biskupów przyznało odpust stu dni wiernym, którzy nawiedzili kościół św. Franciszka w czasie świąt zakonnych, jak również przyczynili się do jego odbudowy⁶². Listę świąt związanych z tym nadaniem uzupełniają informacje z wizytacji przeprowadzonej w 1596 r.⁶³

Bezspornie największą liczbę nadań franciszkanie krakowscy uzyskali z rąk Zbigniewa Oleśnickiego. Przebywając na terenie klasztoru, biskup dokonał wspomnianej wyżej konsekracji kaplicy pod wezwaniem Bożego Ciała⁶⁴. Tradycja ta została upamiętniona w niespotykany w Polsce sposób. Informację tę, za sprawą prowincjała Kamila Tachetus z Werony doktora świętej teologii, umieszczono 1 sierpnia 1582 na specjalnej tablicy. Widnieje na niej zapis, że 13 maja 1436 kardynał tytułu św. Anastazji⁶⁵ biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki dokonał poświęcenia oraz że udzielił wówczas odpustu. Indulgencję zyskiwali wierni, którzy nawiedzili świątynię w rocznicę jej poświęcenia i w jej oktawę oraz uczestniczyli w czwartkowych procesjach z Najświętszym Sakramentem. Zyskiwali wówczas 40 dni odpustu⁶⁶. Wybitny znawca dziejów franciszkanów, Ojciec Kamil K a n t a k

⁶⁰ Ibidem, s. 19.

⁶¹ Jerzy OFM sufragan krakowski, ibidem, s. 17.

⁶² AFK, rkps E–I–325, I s. 66, II s. 118. Byli to: Antoni Pancerinus kardynał tytułu *s. Susannae*, Angelus de Anna de Summaripa biskup Palestriny, Andrzej Didaci OSB biskup Rodrigo, Jan Caraczolus (Caracciolo) biskup Frigento, *Hierarchia catholica medii aevi*, t. I, s. 37, 48, 189, 255.

⁶³ Odpust ten związany był ponadto z następującymi świętami: Narodzenie Pańskie, Obrzezanie, Poczęcia NMP, Wniebowzięcia NMP AFK, rkps E–I–364, s. 21; ibidem, rkps B–4, s. 21.

⁶⁴ Biskup Oleśnicki w klasztorze przebywał już w piątek 11 maja 1436, o czym świadczy wydany przezeń dokument dla zakonu paulinów, vide M. K o c z e r s k a, *Zbigniew Oleśnicki i kościół krakowski w czasach jego pontyfikatu 1423–1455*, Warszawa 2004, aneks I, nr 81, s. 354.

⁶⁵ W treści wyraźnie zaznaczono, że poświęcenia dokonał Zbigniew kardynał tytułu św. Anastazji, tytuł ten otrzymał on z nadania soboru bazylejskiego. Vide T. G r a f f, *Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku*, Kraków 2008, s. 270–271.

⁶⁶ Zdjęcie tablicy znajduje się w: ibidem, s. 271; opis tej tablicy zamieścił w XVIII w. B. M a k o w s k i w: *Thesaurus provinciae Poloniae OM SFC. Nova et veteris ex actis... aliisque singulorum conventuum munimentis collecta* 1764, s. 66 Archiwum Prowincji OO. Franciszkanów w Warszawie cyt. za: D. K a r c z e w s k i, *Miejsce krakowskiego klasztoru*, prypis nr 25, s. 87; vide też AFK, rkps B–4, s. 22; adnotacja na marginesie wzmianki o nadaniu odpustu przez biskupa Oleśnickiego polecającego wiernym nawiedzenie świątyni w terminie świąt maryjnych, Apostołów, męczenników i wyznawców oraz poświęcenia świątyni wskazuje na 1436 r., vide AFK, rkps E–I–364, s. 23; ibidem, rkps E–I–328, s. 61; J. M u c z k o w s k i, *Kościół św. Franciszka w Krakowie*, Kraków 1901, s. 7–8; K. R o s e n b a i g e r, op. cit., s. 74–75; A. R o ż n o w s k a – S a d r a e i, *Some Thoughts on the Role*

w swej pracy zamieścił regest tego nadania na podstawie innej wzmianki, datując go na 12 maja 1438⁶⁷.

Regesty nadań odpustowych odnotowane przez Ojca Makowskiego przynoszą informacje o kolejnym odpuszczeniu przyznanym przez biskupa Oleśnickiego. 12 października 1439 w dyplomie ogłoszonym w Krakowie przyznał on 40 dni odpustu wiernym, którzy przyczynili się pobożnymi uczynkami do rozbudowy świątyni braci mniejszych oraz złożyli pobożne jałmużny⁶⁸. Wzmianka ta koresponduje z faktem konsekracji kaplicy Bożego Ciała dokonanej w maju 1436 r. oraz z działaniami biskupa mającymi na celu zwiększenie znaczenia kościoła franciszkanów na mapie miejsc świętych Krakowa.

Nadania biskupa Oleśnickiego wynikały także z jego polityki antyhusyckiej⁶⁹. Podejmowane przezeń starania związane z propagowaniem kultu Bożego Ciała można, zdaniem Stanisława Pasiciela, wiązać z pertraktacjami prowadzonymi w latach 1433–1436 pomiędzy przedstawicielami Soboru Bazylejskiego a husytami. Pragnąc podkreślić i umocnić przywiązanie do katolickiego rozumienia adoracji Bożego Ciała (nie przyjmowanego przez radykalnych husytów) Oleśnicki podjął energiczne starania na rzecz krzewienia omawianego kultu. Krakowski konwent franciszkanów miał stać się ośrodkiem propagującym to święto⁷⁰. Przejawów planów biskupich można dopatrzeć się w udzielanych odpustach związanych z organizowanymi procesjami z Najświętszym Sakramentem, które odbywały się w klasztorach krągach.

Plany Oleśnickiego stworzenia nowego, prężnego ośrodka propagującego kult eucharystyczny widoczne są także w jego kolejnych fundacjach. Znajdujące się w krągach malowidło ukazujące Chrystusa w tłoczni mistycznej, zdaniem Heleny Małkiewiczówny, powstało dzięki inspiracji biskupa krakowskiego⁷¹. Treść przedstawienia korespondowała z procesjami odbywanymi w klasztorach krągach, ponadto w jasny sposób sprzeciwiała się polityce realizowanej

of St. Stanislas in the Anti-Utraquist Policies of Bishop Zbiginew Oleśnicki (1423–1455) as visualized in the Episcopal Genealogy in the cloister of the Franciscan Monastery, Cracow, [w:] Studia z dziejów Kościoła Franciszkanów, s. 173–174.

⁶⁷ K. Kantak, *Franciszkanie Polscy*, t. I, s. 218, Dodatki, I regesta dokumentów pergaminowych, nr 41, s. 382–383; vide też AFK, rkps E–I–325, I s. 66, II s. 118; ibidem, rkps E–I–22, s. 12; A. Zwiernan, *Franciszkanie w Krakowie*, s. 30.

⁶⁸ AFK, rkps E–I–325, I s. 67, II, s. 120.

⁶⁹ Odnośnie do poglądów biskupa Oleśnickiego wobec husytów vide T. Grąff, *Biskupi monarchii Jagiellońskiej wobec herezji husyckiej w pierwszej połowie XV wieku*, „Nasza Przyszłość”, t. CIX, 2008, s. 44–50; S. Drabina, *Episkopat polski wobec husytyzmu*, [w:] *Polskie echa husytyzmu*, red. S. Bylina, R. Gładkiewicz, Warszawa 1999, s. 70–74; P. Kras, *Husyci w piętnastowiecznej Polsce*, Lublin 1998, passim.

⁷⁰ M. Rechowicz, *Polska myśl teologiczna w średniowieczu*, [w:] *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, red. M. Rechowicz, t. I, Lublin 1969, s. 244; S. Pasiciel, op. cit., s. 26; vide też uwagi: A. Zwiernan, *Franciszkanie w Krakowie*, s. 24.

⁷¹ H. Małkiewiczówna, *Interpretacja treści piętnastowiecznego malowidła ściennego z Chry-*

przez husytów wobec sztuki sakralnej⁷². Rozwijany przez braci mniejszych kult pasyjny, którego wyrazem był ołtarz Miłosierdzia i Matki Boskiej Bolesnej, także odpowiadał planom biskupa⁷³. Wypada zwrócić uwagę na powstałą wówczas galerię portretów biskupów krakowskich, usytuowaną w klasztorach⁷⁴. Ich kompozycja i przekaz także podkreślały działania podejmowane przez Zbigniewa Oleśnickiego. Herb biskupa — Dębno — umieszczony na zworniku uwypuklał dokonania fundatora⁷⁵.

W świetle tych faktów należy zastanowić się, dlaczego Oleśnicki nie skorzystał z uprawnień, jakie dawała mu godność kardynalska. Mógł bowiem udzielić odpustu wynoszącego sto, a nawet 140 dni, jak to nieraz czynił udzielając stu dni jako kardynał i 40 jako ordynariusz diecezji np. w przypadku kaplicy mansjonarzy w katedrze krakowskiej czy bractwa krawców w Skalbmierzu⁷⁶. Czerpiąc z ustaleń Tomasa Graffa należy podkreślić, że w czasie konsekracji Oleśnicki nie był kardynałem bazylijskim, a informacje te pochodzą z czasów schizmy⁷⁷.

tusem w tłoczni mistycznej w krążgankach franciszkańskich w Krakowie, „Folia historiae artium”, t. VIII, 1972, s. 72n.

⁷² Ibidem, s. 81, 136–143; vide też uwagi: Z. Ameisenówna, *Średniowieczne malarstwo ścienne w Krakowie*, „Rocznik Krakowski”, t. XIX, 1923, s. 108–112; M. Walczak, *Działalność fundacyjna biskupa krakowskiego kardynała Zbigniewa Oleśnickiego*, cz. II, „Folia historiae atrium”, t. XXX, 1994, s. 82–83; odnośnie do poglądów husytów wobec kultu obrazów vide J. Kostowski, *Późnogotyckie kodeksy z Wiednia, Getyngi oraz Jeny (Pragi) a problem tak zwanego husyckiego obrazoburstwa. Kilka uwag i spostrzeżeń*, [w:] *Piśmiennictwo Czech i Polski*, s. 302n.; idem, *Przedstawienia husytów w malarstwie gotyckim środkowej Europy lat 1430–1530*, [w:] *Polaków i Czechów wizerunek wzajemny (X–XVII w.)*, red. W. Iwańczak, R. Gładkiewicz, Wrocław–Warszawa 2004, s. 124–130.

⁷³ S. Pasiciel, op. cit., s. 27; H. Małkiewiczówna, op. cit., s. 143. Warto nadmienić, że święto Matki Boskiej Bolesnej wprowadzone zostało jako wyraz protestu przeciwko polityce husyckiej, vide H. Małkiewiczówna, op. cit., s. 99.

⁷⁴ Kompozycję tę pod kątem polityki antyhusyckiej Oleśnickiego omawia A. Rożnowska-Sadraei, op. cit., s. 165–197; odnośnie do dziejów tej galerii vide S. Tomkowiak, *Galeria portretów biskupów krakowskich w krążgankach klasztoru oo. Franciszkanów w Krakowie*, Kraków 1905; Z. Ameisenówna, *Średniowieczne malarstwo*, s. 88–97; K. Rosenbaiger, op. cit., s. 161–172; B. Miodońska, *Renesansowe portrety biskupów krakowskich w klasztorze Franciszkanów w Krakowie*, „Rocznik Krakowski”, t. XXXV, 1961, s. 1–40; K. Czyżewski, M. Walczak, *Praeclara episcoporum cracoviensium pinacotheca. Galeria portretów biskupów krakowskich w klasztorze Franciszkanów w Krakowie*, [w:] *Studia z dziejów Kościoła Franciszkanów*, s. 199–206; K. J. Czyżewski, M. Walczak, *Speciet posteritas vivat probi oris effigiem Bernardi Maciejowski. O jednym z portretów we franciszkańskiej galerii biskupów krakowskich*, „Rocznik Krakowski”, t. LXXIV, 2008, s. 51 (tam dalsza literatura).

⁷⁵ Vide też M. Walczak, *Działalność fundacyjna biskupa krakowskiego kardynała Zbigniewa Oleśnickiego*, cz. I, „Folia historiae atrium”, t. XXVIII, 1992, s. 68.

⁷⁶ M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki i kościół krakowski*, s. 105; W. Szymborski, *Odpusty w Polsce*, s. 144, aneks I, nr 899, s. 428, nr 946, s. 437.

⁷⁷ Vide szerzej T. Graff, *Episkopat monarchii*, s. 269–272.

Dzięki wypisom z obecnie zaginionych rękopisów, sporządzonym przez Ojca Karwackiego, a także z szesnastowiecznej wizytacji wiadomo o kolejnych nadania odpustowych udzielonych przez Zbigniewa Oleśnickiego, niestety źródła nie zawierają daty ich ogłoszenia. Biskup obdarował świątynię czterdziestodniowym odpustem przypadającym w święta zakonne⁷⁸. Taki sam odpust zyskiwali wierni uczestniczący w czwartkowych nabożeństwach oraz biorący udział w procesji z Najświętszym Sakramentem⁷⁹. Drugi dokument można w przybliżeniu datować na okres przed rokiem 1439. Wówczas to, zdaniem Ojca Kazimierza Rosenbajera, ukończono budowę klasztornych krużganków, w których odbywały się procesje⁸⁰.

Wykaz regestów obecnie zaginionych dokumentów, sporządzony przez klasztornego archiwistę Ojca Karwackiego, przynosi informacje o kolejnych nadaniach odpustów wystawionych przez biskupa Oleśnickiego. Zostały one datowane po roku 1436. Jako pierwsze na tej liście widnieje nadanie stu dni odpustu, udzielone przez kardynała Oleśnickiego w związku ze świętami obchodzonymi w ciągu całego roku, niestety nie sprecyzowano do jakich świąt dokument ten się odnosił⁸¹. Dzięki zapisowi, że biskup udzielił indulgencji będąc kardynałem, można podjąć próbę dokładniejszej datacji tego nadania. Kapelusz kardynalski Oleśnicki po raz pierwszy otrzymał 18 grudnia 1439 z rąk papieża Eugeniusza IV, jednak nie przyjął go⁸². Papież Feliks V mianował go 19 listopada 1441 kardynałem prezbiterem tytułu św. Anastazji, co zostało następnie zaaprobowane przez sobór⁸³. Czy jednak Oleśnicki po tej dacie używał tytułu kardynalskiego? Wedle ustaleń Marii Koczerskiej używał tytułatury kardynalskiej jedynie w przypadkach, kiedy ogłaszał dokumenty mocą soboru bazylejskiego lub Feliksa V⁸⁴. Na większą skalę biskup krakowski rozpoczął udzielania odpustów wynoszących sto dni

⁷⁸ AFK, rkps E-I-364, s. 24; ibidem, rkps E-I-22, s. 320.

⁷⁹ AFK, rkps B-4, s. 22; cf. ibidem, rkps E-I-364, s. 24; ibidem, rkps E-I-22, s. 320; K. Rosenbajer, op. cit., s. 79, 151.

⁸⁰ K. Rosenbajer, op. cit., s. 150–151.

⁸¹ AFK, rkps E-I-22, s. 12, 320.

⁸² T. Graff, *Episkopat monarchii*, s. 264n.; idem, *Wokół sprawy kardynalatu biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne”, z. CXXIX, 2002, s. 26–30; idem, *Katolicki episkopat metropolii gnieźnieńskiej i lwowskiej wobec wyboru pseudopapieża Feliksa V przez sobór bazylejski*, „Nasza Przeszość”, t. IC, 2003, s. 81; idem, *Biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki wobec schizmy bazylejskiej (1439–1449)*, [w:] *Zbigniew Oleśnicki książe Kościoła i mąż stanu. Materiały z konferencji Sandomierz 20–21 maja 2005 roku*, red. F. Kiryk, Z. Noga, Kraków 2006, s. 195–196.

⁸³ T. Graff, *Episkopat monarchii*, s. 269–270; vide też idem, *Wokół sprawy kardynalatu*, s. 31–35; idem, *Katolicki episkopat*, s. 83–84; idem, *Biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki*, s. 199; M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki wśród ludzi i idei swej epoki*, [w:], *Zbigniew Oleśnicki książe Kościoła*, s. 28–29.

⁸⁴ M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki i kościół krakowski*, s. 87; vide też uwagi T. Graffa, *Biskup krakowski Zbigniew Oleśnicki*, s. 202.

dopiero wtedy, gdy uzyskał potwierdzenie nominacji kardynalskiej z rąk papieża Mikołaja V wraz z wręczeniem mu insygniów kardynalskich przywiezionych przez Jana Długosza (1 października 1449)⁸⁵. Zaledwie trzy dni później (4 października) Oleśnicki udzielił stu dni odpustu kościołowi św. Trójcy w Krakowie⁸⁶, a pod koniec tego miesiąca wystawił bogato iluminowany dokument odpustowy dla kościoła Wszystkich Świętych w tym mieście⁸⁷. Wobec powyższych faktów nadanie skierowane do franciszkanów należałoby datować po październiku 1449 r. W przypadku drugiego nadania, nie sposób choćby w przybliżeniu określić daty jego wystawienia na podstawie używanej tytulatury. Regest informuje jedynie, że biskup Zbigniew Oleśnicki przyznał wiernym uczestniczącym w sobotnich mszach 40 dni odpustu⁸⁸.

Następne nadanie tego hierarchy pochodziło z 1445 r. Wraz z innymi biskupami udzielił wówczas odpustu (zapewne czterdziestodniowego) wiernym nawiedzającym ołtarz pod wezwaniem Miłosierdzia i Matki Boskiej Bolesnej, w którym aż do tragicznego pożaru z 1850 r. mieściła się cudowna figurka Jezusa⁸⁹. Kult Matki Bożej Bolesnej silnie zakorzenił się w religijności mieszkańców Krakowa, o czym świadczyły specjalne tabliczki z wypisanymi cudami doznanymi za sprawą Matki Bożej, umieszczane w tej kaplicy⁹⁰.

⁸⁵ J. Długosz, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae*, lib. XII: 1445–1461, wyd. G. Wyrozumski, Cracoviae 2003, s. 78–79; M. Koczerska, *Zbigniew Oleśnicki i kościół krakowski*, s. 106; T. Graff, *Episkopat monarchii*, s. 274–275; idem, *Wokół sprawy kardynalatu*, s. 44–46; idem, *Katolicki episkopat*, s. 87.

⁸⁶ Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, rkps Kr 1, k. 27 r.–v; *Zbiór dokumentów katedry i diecezji krakowskiej*, wyd. S. Kuras, cz. II: 1416–1450, Lublin 1973, nr 538, s. 598–599.

⁸⁷ Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, dokument pergaminowy 430; analiza treści miniatur została przeprowadzona przez M. Koczerską, *Miniatura na dokumencie odpustowym kardynała Oleśnickiego z 1449 r.*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 1983, t. VLV, nr 2, s. 163–174, a także M. Walczaka, *Ikonografia miniatury na dokumencie odpustowym Zbigniewa Oleśnickiego z roku 1449 w świetle papieskiej i soborowej propagandy w średniowieczu*, [w:] *Magistro et amico–amico discipulque. Lechowi Kalinowskiemu w 80 urodzin*, red. J. Gądoński, Kraków 2002, s. 481–504; idem, *Działalność fundacyjna*, cz. II, s. 81–82; vide też uwagi T. Graffa, *Wokół sprawy kardynalatu*, s. 48.

⁸⁸ AFK, rkps E–I–364, s. 23; ibidem, rkps B–4, s. 22; ibidem, rkps E–I–22, s. 320.

⁸⁹ AFK, rkps E–I–22, s. 12; J. Rajman, op. cit., s. 59; vide też K. Rosenbaiger, op. cit., s. 142–145, 159; S. Pasiciel, op. cit., s. 27.

⁹⁰ AFK, rkps E–I–325, I s. 174, II s. 303; P.H. Pruszczyk, *Kleynoty Stołecznego*, s. 23; idem, *Morze łaski bożej, które Pan Bóg w Koronie Polskiej po różnych miejscach, przy obrazach Chrystusa Pana, y Matki jego Przenajświętszej, na serca ludzi pobożnych, y w potrzebach ratunku żądających, z głębokości Miłosierdzia swego nieprzebranego co dzień obficie wylewa*, Kraków 1662, s. 32–33; vide też A. Karwacki, *Koronacja cudownego*, s. 26–53; odnośnie do dziejów tej kaplicy vide P. Pencakowski, *Malowidła ścienne w kaplicy Matki Boskiej Bolesnej oraz w dwóch wyodrębnionych przesłach „za kratą” w zespole krużganków franciszkańskich*, [w:] *Studia z dziejów Kościoła Franciszkanów*, s. 131–151; F. Solarz, *Historia obrazu i kaplicy Matki Bożej Bolesnej „Smętnej*

9 października 1448 ordynariusz diecezji krakowskiej obdarował kościół św. Franciszka kolejnym odpustem wynoszącym 40 dni⁹¹. Regest nadania informuje, że odpust ten Oleśnicki związał z udzieleniem wsparcia minorytom krakowskim. Na dyplomie tym widniał niegdyś dopisek Jerzego biskupa laodycejskiego, sufragana krakowskiego z 18 maja 1449, przyznający dalsze 40 dni odpustu⁹².

Następnie na szczególną uwagę zasługują nadania indulgencji związane z udziałem w organizowanych przez franciszkanów czwartkowych procesjach z wystawieniem Najświętszego Sakramentu. Procesje te były już wzmiankowane w związku z wyjątkowym zabytkiem, jakim jest tablica odpustowa. Warto podkreślić, że pierwsze odpusty związane z organizacją procesji pochodzą z początku lat trzydziestych XV w. W 1431 r., pragnąc zachęcić wiernych do uczestnictwa w czwartkowych procesjach z Najświętszym Sakramentem, ojcowie zgromadzeni na Soborze Bazylejskim udzielili 40 dni odpustu⁹³. W wypisach Ojca Karwackiego znajduje się informacja o kolejnych odpustach przypisanych do czwartkowej procesji — w 1443 r. udzielono 40 dni⁹⁴. Regest tego nadania został przytoczony przez Ojca Bonawenturę Makowskiego 5 kwietnia 1443. Ojcowie Soborowi potwierdzili nadanie indulgencji przez Zbigniewa Oleśnickiego, który nagradzał odpustem wynoszącym 40 dni wiernych uczestniczących w procesji z Najświętszym Sakramentem⁹⁵. Zapewne przy tej okazji nadanie to zostało rozszerzone, albowiem zwyczajowo przy potwierdzaniu nadań dostojnicy Kościoła dodawali następne odpusty.

Listę indulgencji związanych z procesjami należy poszerzyć o dokument wystawiony około 1468 r., w którym papieski legat Rudolf, biskup lewentyński, wzbogacił pulę odpustów o kolejne sto dni. Indulgencję tę mogli uzyskać wierni uczestnicząc w procesji oraz nawiedzając kościół w czasie „świąt zakonnych”⁹⁶. Dokument ten został ogłoszony 7 lipca 1468 we Wrocławiu⁹⁷. Należy zaznaczyć, że z przełomu 1467 i 1468 r. znane są liczne dokumenty odpustowe wystawione przez papieskiego wysłannika, który przebywając w Krakowie udzielił odpu-

Dobrodziejki Krakowa” w datach, „W nurcie franciszkańskim”, t. XVII, 2008, s. 189–195; S. J. Barcik, op. cit., s. 193–194; K. Kantak, *Franciszkanie Polscy*, t. I: 1237–1517, s. 135–136.

⁹¹ AFK, rkps E–I–325, I s. 67, II s. 119–120; ibidem, rkps E–I–22, s. 13.

⁹² AFK, rkps E–I–325, I s. 67, II s. 120.

⁹³ AFK, rkps E–I–364, s. 24; ibidem, rkps B–4, s. 21; ibidem, rkps E–I–22, s. 320.

⁹⁴ AFK, rkps E–I–22, s. 12.

⁹⁵ AFK, rkps E–I–32, I s. 62, II s. 111. Nadanie to wzmiankowała Helena Małkiewiczówna (op. cit., s. 72 przypis 13) na podstawie wizytacji przeprowadzonej w XVI w. Pogląd ten przyjęła także A. Różnowska–Sadraei, op. cit., s. 173–174.

⁹⁶ AFK, rkps E–I–364, s. 24; ibidem, rkps B–4, s. 21; ibidem, rkps E–I–22, s. 320; Ojciec Aljozy Karawacki w innym miejscu wspominał o zgodzie, jaką uzyskał konwent na organizowanie procesji z Najświętszym Sakramentem w klasztornych krążgankach w 1468 r. Niestety z tej lakonicznej wzmianki nie wynika, czy udzielono wówczas odpustów, ani czy można ją połączyć z nadaniem indulgencji przez papieskiego legata, ibidem, s. 13; K. Rosenbaiger, op. cit., s. 79–80; A. Różnowska–Sadraei, op. cit., s. 175; A. Zwiercan, *Franciszkanie w Krakowie*, s. 30.

⁹⁷ AFK, rkps E–I–325, I s. 68, II s. 120–121.

stów kościołowi w Chruszczobrodzie⁹⁸ i krakowskim dominikanom⁹⁹. Z końcem września 1467 r. poświadczona jest jego aktywność we Wrocławiu, skąd m.in. obdarował odpustem szpital biednych scholarów w Krakowie (28 września)¹⁰⁰, kościół NMP w Krakowie (12 października)¹⁰¹, kościół św. Katarzyny na Kazimierzu (14 października)¹⁰², czy poznańską świątynię braci kaznodziejów (21 października 1467)¹⁰³. Wzywał on też do wyruszenia na krucjatę przeciwko Jerzemu z Podiebradów (7 marca 1468)¹⁰⁴. Otwarta pozostanie kwestia, dlaczego nadanie dla krakowskich franciszkanów zostało ogłoszone we Wrocławiu, a nie w czasie pobytu legata w stolicy Polski. Wydaje się, że znacznie łatwiej było uzyskać dokument odpustowy od legata przebywającego na miejscu, niż np. w czasie, kiedy dotarł do Wrocławia, gdzie skupił się na organizacji wyprawy krzyżowej przeciwko władcy Czech.

Fakt licznie udzielonych odpustów oraz zwyczaj organizowanych uroczystych procesji sprawił, że tradycja zakonna wiązała je z rzekomym pierwotnym wezwaniem kościoła — Bożym Ciałem, w którego święto organizowano najwystawniejszą procesję w mieście¹⁰⁵.

Wraz z powstawaniem nowych kaplic przy kościele św. Franciszka dostojnicy Kościoła zaczęli obdarowywać je nadaniami odpustów. Najwięcej indulgencji otrzymała najstarsza kaplica tzw. węgierska, zwana następnie włoską¹⁰⁶. Pierwsze odnotowane nadanie związane było z obchodami świąt maryjnych, św. Jana Chrzciciela, św. Stanisława oraz rocznicą poświęcenia kaplicy. Nieokreśleni bliżej kardynałowie Marek i Fryderyk udzielili wówczas stu dni odpustu¹⁰⁷, do listy jego warunków należałoby dodać udzielenie wsparcia, bowiem warunek ten zwyczajowo umieszczano w formularzach nadań indulgencji w XV w.¹⁰⁸ Nadanie

⁹⁸ 22 sierpnia 1467, Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie, dokument pergaminowy 512.

⁹⁹ 31 sierpnia 1467, Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, dokument pergaminowy 146; 1 września 1467, ibidem, dokument pergaminowy 147.

¹⁰⁰ AP Kraków, dokument pergaminowy 302; KDmK, t. III, nr 463, s. 609.

¹⁰¹ AP Kraków, dokument pergaminowy 303; KDmK, t. III, nr 464, s. 610.

¹⁰² AP Kraków, Archiwum OO Augustianów, dokument pergaminowy 184.

¹⁰³ Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, rkps Pzd 1, s. 159–161; AP Poznań, Klasztor Dominikanów w Poznaniu, rkps 72, s. 23–24.

¹⁰⁴ BPAN i PAU Kraków, Teki rzymskie, rkps 8844, s. 105–106; vide też ibidem, rkps 8844, s. 108–109.

¹⁰⁵ Do dziejów procesji Bożego Ciała vide H. Z a r e m s k a, *Procesje Bożego Ciała w Krakowie w XIV–XVI wieku*, [w:] *Kultura elitarna a kultura masowa w Polsce późnego średniowiecza*, red. B. G e r e m e k, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 25–39; z procesją związane były hojne nadania odpustów, vide A. D ą b r ó w k a, *Anything But a Game. Corpus Christi in Poland*, „Quaestiones mediae aevi novae”, t. VII, 2002, s. 247.

¹⁰⁶ Vide K. R o s e n b a i g e r, op. cit., s. 123–132; vide też K. K a n t a k, *Franciszkanie Polscy*, t. I: *1237–1517*, s. 135.

¹⁰⁷ AFK, rkps E–I–364, s. 24; ibidem, rkps B–4, s. 21; ibidem, rkps E–I–22, s. 320.

¹⁰⁸ W. S z y m b o r s k i, *Odpusty w Polsce*, passim.

to zostało następnie rozszerzone przez biskupów krakowskiego i płockiego, którzy od siebie przyznali dalsze 40 dni¹⁰⁹. Dokument zawierający te nadania zaginął, stąd można jedynie domniemywać, że biskupi nie sporządzili osobnych dyplomów, lecz dopisali indulgencje na dokumencie wystawionym przez kardynałów rzymskich. Zapewne w oryginalnym dokumencie były to dopiski potwierdzające udzieloną indulgencję oraz zezwalające na jej głoszenie na terenie diecezji krakowskiej. W trosce bowiem o ukrócenie nadużyć związanych z głoszeniem odpustów, wprowadzono konieczność ich zatwierdzenia przez lokalnych ordynariuszy diecezji¹¹⁰. Tym faktem można tłumaczyć dopisek biskupa krakowskiego. Lektura oryginalnych dyplomów średniowiecznych jasno wykazuje, że praktykowano dopisywanie na jednym dokumencie nowych nadań przez kolejnych biskupów. Można odnaleźć dyplomy, których całe marginesy zapełnione są takimi dopiskami¹¹¹.

Wedle ustaleń Ojca Karwackiego dokument wystawiony przez kardynałów miał zostać ogłoszony przed rokiem 1431. Jak odnotował w regeście Karwacki, każdy z kardynałów udzielił od siebie stu dni odpustu. Ta informacja potwierdza spostrzeżenia, że duchowieństwo polskie, interpretując kwestię dni i lat udzielonych odpustów, sumowało nadania¹¹².

W XV w. wzmiankowana wyżej kaplica nosiła wezwanie św. Agnieszki, o czym informuje nadanie odpustowe wystawione przez kardynała Marka w 1482 r.¹¹³ Być może błędnie zapisano w wizytacji datę ogłoszenia tego dokumentu. Przemawiałby za tym fakt, że Marek Barbus kardynał tytułu św. Marka, biskup Palestriny, przebywał w Krakowie w 1472 r. Wówczas to, w okresie od lipca do października, wystawił wiele nadań odpustowych¹¹⁴, m.in. udzielił odpustu świątyni braci mniejszych. Z tego okresu (6 sierpnia 1472) pochodzi także nadanie kardynała dla wiernych nawiedzających kaplicę pod wezwaniem św. Eligiusza w kościele św. Franciszka w święta: Narodzenia Pańskiego, Zmartwychwstania, poświęcenia kaplicy oraz udzielającym wsparcia; zyskać można było wówczas

¹⁰⁹ AFK, rkps E–I–364, s. 24; ibidem, rkps B–4, s. 21.

¹¹⁰ W. Szymborski, *Uwagi o fałszerstwach i nadużyciach dokumentów odpustowych w Polsce w świetle postanowień statutów synodalnych na tle krytyki zjawiska odpustów w średniowiecznej Europie*, [w:] *Milosierdzie teoria i praktyka życiowa*, red. P.F. Nowakowski, W. Szymborski, Kraków 2009, s. 209–210.

¹¹¹ Vide np. dokument z 15 kwietnia 1347 dla bractwa w kościele Bożego Ciała na Kazimierzu, Archiwum Prowincji Kanoników Regularnych Laterańskich przy Kościele Bożego Ciała w Krakowie, dokument pergaminowy 6; KDMłp., t. I, nr 223, s. 264–265.

¹¹² Vide K. Stopka, *Ormiański ślad w historii kościelnej średniowiecznego Krakowa*, [w:] *In the Orient where the Gracious Light... Satura orientalia in honorem Andrzej Pisowicz*, red. A. Krasnowolska, K. Maciuszek, B. Mękarska, Kraków 2006, s. 197–198.

¹¹³ K. Rosenbaiger, op. cit., s. 128; J. Rajman, op. cit., s. 59.

¹¹⁴ Vide W. Szymborski, *Odpusty w Polsce*, aneks nr 1114, s. 467, nr 1115, s. 467, nr 1118, s. 468, nr 1119, s. 468, nr 1120, s. 468, nr 1121, s. 468, nr 1122, s. 468, nr 1123, s. 468, nr 1124, s. 469, nr 1125, s. 469, nr 1126, s. 469, nr 1128, s. 469, nr 1130, s. 469, nr 1131, s. 470.

sto dni odpustu¹¹⁵. Opiekę nad tą kaplicą roztaczał cech złotników¹¹⁶, stąd można przypuszczać, że to właśnie jego przedstawiciele zabiegali o wystawienie dokumentu odpustowego. Pamięć o tym nadaniu pozostała żywa wśród przedstawicieli cechu, została ona odnotowana przez Piotra Hiacynta Pruszcza, który pisał o nim następująco:

Po tym iest Kaplica Złotników, w której bywa co Suchedni za Dusze zmarłych Nabożeństwo! bywa także Nabożeństwo raz do Roku z Kazaniem, z wystawieniem Nayśw. Sakramentu z Odpustami, na Święto Świętego Eligiego Biskupa Patrona tego Konsztu, co Święto, co Niedziela odprawuje się Msza Święta, którą w pięknym porządku Panowie Złotnicy Konserwują...¹¹⁷

W jednej z kaplic zbierało się bractwo rekrutujące swych członków spośród cechów murarzy, cieśli i piekarzy. 24 stycznia 1468 uzyskali oni nadanie odpustu z rąk biskupa krakowskiego Jana¹¹⁸. Wierni, którzy przyczynili się do wsparcia materialnego konfraterni, uczestniczyli w mszach brackich oraz odmówili klęcząc Modlitwę Pańską oraz Pozdrowienie Anielskie zyskiwali 40 dni odpustu¹¹⁹.

Kolejne nadania odpustowe związane były z próbą pozyskania środków materialnych niezbędnych do odbudowy kościoła św. Franciszka ze zniszczeń spowodowanych pożarami bądź klęskami budowlanymi. Grupę tych nadań rozpoczynają indulgencje udzielone w 1441 r. Jako pierwsze (8 maja) odnotowano nadanie Pawła biskupa płockiego¹²⁰. 40 dni odpustu zyskiwali wierni, którzy przyczynili się do odbudowy świątyni ze zniszczeń oraz nawiedzili ją w święta: Narodzenia Pańskiego, Obrzezania, Trzech Króli, Zmartwychwstania, Wniebowstąpienia Pań-

¹¹⁵ AP Kraków, DD dokument pergaminowy 357; vide też AFK, rkps E–I–22, s. 13.

¹¹⁶ K. Rosenbaiger, op. cit., s. 136; K. Kantak, *Franciszkanie Polscy*, t. I: 1237–1517, s. 135; vide też J. Rajman, op. cit., s. 59; A. Zwiercan, *Franciszkanie w Krakowie*, s. 29; W. Nie-walda, H. Rojowska, op. cit., s. 97; F. Solarz, *Kaplica św. Eligiusza w krakowskim klasztorze franciszkanów*, „Wnurcie franciszkańskim”, t. XVII, 2008, s. 197–198.

¹¹⁷ P. H. Pruszczycki, *Kleynoty Stoletniego*, s. 23; vide też J. Muczkowski, *Kościół św. Franciszka*, s. 27–28; F. Solarz, *Kaplica św. Eligiusza*, s. 201.

¹¹⁸ J. Gruszczyński, K. Doła, *Katalog arcybiskupów i biskupów rezydencjalnych metropolii i diecezji polskich obrządku rzymskokatolickiego do czasów współczesnych*, [w:] *Historia kościoła w Polsce*, red. B. Kumor, Z. Obertyński, t. II: 1764–1945, cz. 2: 1918–1945, Poznań–Warszawa 1979, s. 272.

¹¹⁹ AFK, dokument pergaminowy, G–I–6; ibidem, rkps E–I–22, s. 14; Instytut Historii PAN, Pracownia Słownika Historyczno–Geograficznego Województwa Krakowskiego w Średniowieczu, rkps Materiały do Kodeksu Dyplomatycznego Małopolski, t. V, teczka M, odpis nr 43; KDmK, t. III, nr 465, s. 611–612; D. Synowiec, S. Barcik, *Źródła do dziejów franciszkanów w Polsce średniowiecznej w archiwach zakonnych Krakowa i Rzymu*, [w:] *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 2 i 3, s. 60; vide też J. Rajman, op. cit., s. 60; A. Zwiercan, *Franciszkanie w Krakowie*, s. 29; K. Rosenbaiger, op. cit., s. 134; K. Kantak (*Franciszkanie Polscy*, t. I: 1237–1517, s. 135) identyfikuje jej wezwanie — św. Klara.

¹²⁰ Paweł Giżycki, vide K. Doła, op. cit., s. 284. Biskup płocki w czasie trwania synodu nadaniem odpustu obdarował także zakon braci kaznodziejów, vide dokument wystawiony 10 maja 1441, Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, rkps PT 1, s. 20–21.

skiego, Bożego Ciała, wszystkich świąt maryjnych, apostołów i świętych zakonu braci mniejszych¹²¹.

W tym samym roku świątynię obdarowano dalszymi nadaniami. W czasie obrad synodu łączyckiego wystawiono dokumenty odpustowe dla krakowskich franciszkanów. Jako pierwszą należy wskazać indulgencję (40 dni) przyznaną przez Pawła biskupa płockiego¹²². Do tego dochodzi odpust kolektywny wystawiony 12 maja 1441¹²³. Wówczas to Wincenty arcybiskup gnieźnieński¹²⁴ oraz biskupi: krakowski Zbigniew Oleśnicki, wrocławski Władysław¹²⁵, poznański Andrzej¹²⁶ oraz natureński Jan¹²⁷ przyznawali 40 dni odpustu wiernym nawiedzającym świątynię w pewne święta oraz w czwartki (zapewne informacja ta odnosiła się do organizowanych wówczas procesji), a także wspomagającym odbudowę świątyni. Zdaniem Ojców Karwackiego i Rosenbaigera wierni korzystali z łaski odpustu pod warunkiem pomocy w odbudowie zniszczeń, które powstać miały w wyniku zawalenia się wieży z dzwonem¹²⁸. Należy jednak podkreślić, że zniszczenia te, wzmiankowane choćby przez Jana Długosza, powstały dopiero w latach sześćdziesiątych XV w. Wśród lakonicznych regestów zamieszczonych przez Ojców Kantaka i Karwackiego można odnaleźć informacje o nadaniach odpustów wystawionych przez arcybiskupa gnieźnieńskiego Wincentego oraz biskupów: krakowskiego Zbigniewa i poznańskiego Andrzeja, pochodzących z 1441 r.¹²⁹ Zbieżność dat pozwala przypuszczać, że informacje te odnoszą się do sygnalizowanego powyżej nadania kolektywnego z maja tego roku. Jest to tym bardziej prawdopodobne, że wspomnianych wyżej ordynariuszy diecezji można odnaleźć wśród wystawców odpustów dla dominikanów pochodzących z tego miesiąca¹³⁰.

Niszczycielski pożar, który wybuchł 27 kwietnia 1462 w wyniku eksperymentu alchemicznego mającego miejsce, jak informuje Jan Długosz, w klasztorze dominikańskim, ogarnął okoliczne ulice w tym siedzibę braci mniejszych¹³¹.

¹²¹ AFK, rkps E-I-22, s. 12, 319; ibidem, rkps E-I-364, s. 21; ibidem, rkps B-4, s. 20; K. Rosenbaiger, op. cit., s. 101.

¹²² AFK, rkps E-I-325, I s. 66-67, 180, II s. 118, 314-315.

¹²³ AFK, rkps E-I-364, s. 23; ibidem, rkps B-4, s. 22; ibidem, rkps E-I-325, I s. 66-67, II s. 118.

¹²⁴ Wincenty Kot, vide K. Doła, op. cit., s. 262.

¹²⁵ Władysław Oporowski, ibidem, s. 299.

¹²⁶ Andrzej Bniński, ibidem, s. 287.

¹²⁷ P. Czaplowski, op. cit., s. 19.

¹²⁸ AFK, rkps E-I-22, s. 12; K. Rosenbaiger, op. cit., s. 101.

¹²⁹ Andrzej Bniński, vide K. Doła, op. cit., s. 287; AFK, rkps E-I-22, s. 320; K. Kantak, *Franciszkanie Polscy*, t. I: 1237-1517, s. 135, 218.

¹³⁰ Vide nadania z 9 maja 1441, Archiwum Prowincji Polskiej OO. Dominikanów w Krakowie, rkps PT 1, s. 16-17; 11 maja 1441, ibidem, rkps WK 1, s. 65-66; 11 maja 1441, ibidem, rkps Łcz 1, s. 47-50.

¹³¹ J. Długosz, *Annales seu cronicae incliti regni Poloniae*, lib. XII: 1462-1480, wyd. J. Wyrozumski, Cracoviae 2005, s. 30; *Spominki płockie i sochaczewskie*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. III, s. 122; H. Barycz, *Życie i twórczość Macieja z Miechowa*, aneks II: *Rocznik uniwersytecki*

Zniszczenia klasztoru franciszkanów nie mogły być bardzo rozległe, ocalała bowiem wieża znajdująca się na przecięciu transeptu z nawą główną. Prawdopodobna wydaje się teza Ojca Rosenbaigera, że ogień jedynie częściowo strawił nawę główną¹³². W celu zebrania środków na odbudowę papież Pius II wystawił bullę odpustową. Dysponujemy jej regestem ogłoszonym drukiem w „Bullarium Poloniae” oraz edycją w „Bullarium Franciscanum”. Pojawia się problem z określeniem dnia jej ogłoszenia. Streszczenie w „Bullarium Poloniae” nosi datę 24 kwietnia 1462¹³³, co poprzedzałoby sam pożar; pomyłkę przy datacji popełnił zapewne pisarz kancelarii papieskiej. Bardziej prawdopodobną datą jej ogłoszenia jest 24 kwietnia 1463¹³⁴.

W bulli wspomniano zgubny ogień, który zniszczył Kraków i jego świątynie w tym kościół i klasztor franciszkanów. W celu zachęcenia wiernych do odbudowy, Pius II udzielił odpustu zupełnego. Można było uzyskać to nadanie nawiedzając świątynię w dniu translacji relikwii św. Stanisława (27 września) oraz udzielając jałmużny wedle swych możliwości. Według innej kopii tej bulli wsparcie finansowe miało odpowiadać tygodniowym kosztom utrzymania. Papież, spodziewając się tłumnego napływu wiernych do świątyni, wydał także przywilej spowiedniczy. Poleciał kolektorowi papieskiemu na Królestwo Polskie, rektorowi uniwersytetu w Krakowie i prowincjałowi braci mniejszych, aby w trosce o ułatwienie wiernym dostępu do spowiedzi wybrali wystarczającą liczbę spowiedników, rekrutujących się z kleru świeckiego i zakonnego. Spowiednicy uzyskali przywilej udzielania rozgrzeszenia ze wszystkich grzechów z wyjątkiem rezerwatów zastrzeżonych dla Stolicy Apostolskiej w terminie trzech dni poprzedzających i następujących po wskazanym święcie. Jedna z kopii tej bulli wymieniała grzechy, z których nie można było wówczas otrzymać abszolucji. Zaliczono do nich m.in.: naruszenie wolności i przywilejów Kościoła; rozgrzeszenia nie mogły otrzymać także osoby, na których ciążyła kara interdyktu nałożona przez Stolicę Apostolską z powodu grzechu herezji, nieposłuszeństwa bądź powstania przeciwko papieżowi, krzywdy wyrządzonej biskupowi, napadu, splądrowania lub zniszczenia ziem należących do Kościoła. Bulla zawierała także zarządzenie, w jaki sposób należało przechowywać, a następnie podzielić środki zebrane podczas odpustu. Miały one być przechowywa-

(*pióra prawdopodobnie Macieja z Miechowa*), [w:] *Maciej z Miechowa 1457–1523. Historyk, geograf, lekarz, organizator nauki*, red. H. Barycz, Wrocław–Warszawa 1960, s. 67; K. Biernacki, op. cit., s. 225; odnośnie do dziejów pożarów Krakowa vide P.K. Gąsiorczyk, *Średniowieczny Kraków w ogniu pożarów*, [w:] *Kultura społeczna i religijna Małopolski od XII do XVI wieku*, red. W. Szymborski, J. Kozioł, Tarnów 2011, s. 179–189; S.A. Sroka, *Klęski elementarne w Krakowie w XV wieku*, „Rocznik Krakowski”, t. LXVII, 2001, s. 17; Z. Gogola, *Rys historyczny*, s. 32; K. Kantak, *Franciszkanie Polscy*, t. I: 1237–1517, s. 135.

¹³² K. Rosenbaiger, op. cit., s. 103.

¹³³ *Bullarium*, wyd. I. Sułkowska–Kuraś, S. Kuraś, cooperantibus P. Szczaniecki, M. Kowalczyk, t. VI: 1447–1464, Romae–Lublin 1998, nr 1763, s. 376; wydawcy odnotowali fakt istnienia kopii nadania opatrzonej datą 12 sierpnia 1463; vide też wzmiankę o tym nadaniu AFK, rkps E–I–364, s. 24; ibidem, rkps B–4, s. 21; ibidem, rkps E–I–325, I s. 180, II s. 314.

¹³⁴ Pamięć o tym nadaniu odnotowano w *Spominkach plockich i sochaczewskich*, s. 122.

ne w skrzyni wyposażonej w dwa, a wedle innej kopii w trzy, zamki. Klucze do nich mieli posiadać: kolektor papieski i kustosz kościoła; przyjmując założenie, że były trzy klucze, dodać należałoby gwardiana danego klasztoru lub ordynariusza diecezji. Pozyskane środki miały zostać podzielone na trzy części, dwie trzecie mogli zachować dla siebie franciszkanie przeznaczając je na odbudowę, trzecia część miała zostać przekazana papieskiemu wysłannikowi w celu wysłania jej na potrzeby Bazyliki św. Piotra w Rzymie. Papież ważność tego nadania ograniczył do trzech lat¹³⁵.

Kolejny pożar, który ogarnął Kraków w 1465 r., szczęśliwie oszczędził kościół św. Franciszka¹³⁶. Niestety konstrukcja ścian została osłabiona wskutek ognia sprzed trzech lat, ponadto kościelna dzwonnica zawaliła się wskutek drgań wywołanych przez niedawno zawieszony dzwon¹³⁷. Podobnie jak w przypadku zniszczeń spowodowanych przez ogień, sięgnięto po oręż walki duchowej. Oferując odpusty, starano się zachęcić wiernych do hojnych datków pieniężnych. Papież Paweł II bullą z 15 października 1465 udzielił indulgencji. Aby ją uzyskać, należało spełnić te same warunki, co w przypadku nadania z 24 kwietnia 1463. Ogłoszone drukiem fragmenty bulli sugerują, że papież przyznał wówczas odpust siedem lat i tyleż kwadragen z okazji dwóch świąt; fakt ten pozostawałby w sprzeczności z treścią samego dokumentu odpustowego¹³⁸. Bulle udzielające indulgencji, zawierające zapisy mówiące o podziale zebranych środków materialnych, w przypadku średniowiecznej Polski zawierały nadania odpustu zupełnego. Dla przykładu warto przytoczyć bullę tegoż papieża z 24 kwietnia 1467, oferującą odpust zupełny wiernym, którzy wsparli plany odbudowy ze zniszczeń świątyni braci kaznodziejów w Poznaniu¹³⁹.

Zapewne wówczas bracia mniejsi otrzymali także nadanie stu dni odpustu, udzielone przez kardynała Pawła. Mogli go otrzymać wierni pomagający w odbudowie zniszczonego chóru. Niestety lakoniczna wzmianka o tym nadaniu nie

¹³⁵ *Bullarium Franciscanum continens constitutiones epistolas diplomata romanorum pontificum Calixti III, Pii II et Pauli II ad tres ordines S. P. N. Francisci spectantia*, wyd. Fr. I. M. Pouy Marti O.F.M., nova series, t. II: 1455–1471, ad Claras Aquas (Quaracchi) prope Florentiam 1939, nr 1099, s. 570–571.

¹³⁶ P. K. Gąsiorczyk, op. cit., s. 183.

¹³⁷ J. Długosz, *Annales seu cronicae*, lib. XII: 1462–1480, s. 108; cf. AFK, rkps E–I–328, s. 60; K. Rosenbaiger, op. cit., s. 90, 104; Z. Gogola, *Rys historyczny*, s. 32; A. Zwiercan, *Franciszkanie w Krakowie*, s. 23; K. Kantak, *Franciszkanie Polscy*, t. I: 1237–1517, s. 135; vide też: A. Włodarek, T. Węclawowicz, *Architektura krakowskiego kościoła Franciszkanów w XIII wieku. Problemy i hipotezy badawcze. Proponowane rekonstrukcje*, [w:] *Studia z dziejów Kościoła Franciszkanów*, s. 56–63; S. Pasiciel, op. cit., s. 28–30.

¹³⁸ BPAN i PAU Kraków, Teki rzymskie, rkps 8477, s. 418–423; *Bullarium*, wyd. I. Sułkowska–Kuraś, S. Kuraś, cooperantibus J. Smołucha, P. Stanko, t. VII: 1464–1471, Romae–Lublin 2006, nr 200, s. 60–61.

¹³⁹ AP Poznań, dokument pergaminowy D 26; ibidem, Klasztor Dominikanów w Poznaniu, rkps 72, s. 20–22.

posiada daty wystawienia¹⁴⁰. Nie udało się ustalić, czy franciszkanie otrzymali kolejny odpust związany z odbudową ze zniszczeń spowodowanych pożarem powstałym wskutek uderzenia pioruna w 1476 r.¹⁴¹

Bulla zawierająca kolejne nadanie odpustu zupełnego, który mogli zyskać wierni nawiedzając kościół św. Franciszka w Krakowie, została wystawiona przez papieża Sykstusa IV w 1472 r. i była związana z obchodami święta św. Stanisława¹⁴². Biskup Rzymu wystawił ten dokument na prośbę Kazimierza Jagiellończyka w celu zebrania środków niezbędnych do odbudowy konwentu z doznanych zniszczeń. Papież ograniczył termin obowiązywania tego nadania do dwóch lat, a bullę w diecezji krakowskiej ogłosił biskup Jan Rzeszowski, wystawiając stosowny dokument w Krakowie 29 kwietnia 1472¹⁴³.

Kończąc przegląd nadań odpustowych, zarówno tych przyznanych braciom mniejszym hipotetycznie, jak i poświadczonych źródłowo, należy zwrócić uwagę na zagadnienie odpustu stacji rzymskich i porcjunkuli. W 1523 r. franciszkanie zyskali przywilej posiadania ołtarza przenośnego, z którym połączone były nadania odpustów stacji rzymskich. Bracia mniejsi uzyskali wówczas prawo wybrania spowiednika, który mógł udzielić odpuszczenia wszystkich grzechów na łożu śmierci¹⁴⁴. Nadanie to jednak dotyczyło jedynie zakonników, stąd dla mieszkańców Krakowa dużo większe znaczenie odgrywał odpust Porcjunkuli.

Ten budzący w średniowieczu żywiołowe dyskusje odpust związany był pierwotnie z nawiedzeniem kościoła Matki Boskiej Anielskiej w Asyżu 2 sierpnia¹⁴⁵. Decyzją papieża Sykstusa IV z 1480 r. wszyscy członkowie zakonu franciszkanów mogli go dostąpić we wszystkich świątyniach braci mniejszych¹⁴⁶. Należy nadmienić, że na mocy decyzji papieża Grzegorza XV z 2 lipca 1622 odpust Porcjunkuli mogli uzyskać wierni w dniu 2 sierpnia we wszystkich świątyniach franciszkańskich¹⁴⁷. Czy jednak korzystali zeń bracia mniejsi w Krakowie? Przeanalizowany

¹⁴⁰ AFK, rkps E–I–364, s. 24; ibidem, rkps B–4, s. 21–22; ibidem, rkps E–I–22, s. 320.

¹⁴¹ K. Bąkowski, *Dzieje Krakowa*, Kraków 1911, s. 405; A. Zwiernicki, *Franciszkanie w Krakowie*, s. 23; Z. Gogola, *Rys historyczny*, s. 32; S. Pasiciel, op. cit., s. 30; K. Kantak, *Franciszkanie Polscy*, t. I: 1237–1517, s. 135; vide też AFK, rkps E–I–328, s. 60.

¹⁴² AFK, rkps E–I–364, s. 23; ibidem, rkps E–I–22, s. 13, 320; ibidem, rkps B–4, s. 23.

¹⁴³ AFK, rkps E–I–325, I s. 68, s. 121.

¹⁴⁴ AFK, rkps E–I–325, I s. 71, II s. 125.

¹⁴⁵ *Fratris Francisci Bartholi de Assisio Tractatus de Indulgentia S. Mariae de Portiuncula*, wyd. P. Sabatier, Paris 1900; *Chronica Fratris Nicolai Glassberger*, s. 27; W. Szymborski, *Odpusty w Polsce*, s. 17, 42 (tam dalsza literatura).

¹⁴⁶ *Chronica Fratris Nicolai Glassberger*, s. 474; *Annales Minorum seu Trium Ordinum A S. Francisco Institutorum*, wyd. L. Wadding, t. XIV: (1472–1491), Florentia 1933, nr 41, s. 296.

¹⁴⁷ *Annales Minorum seu Trium Ordinum A S. Francisco Institutorum*, wyd. S. M. de Cerreto, t. XXV: (1612–1622), Florentia 1934, nr 228, s. 638–639; L. Elbing, op. cit., k. PP 2 r.; *Porcjunkula czyli skarb łaski seraficznego nabożeństwa Ś. Ojca Franciszka z nowo przyłączonemi wielkimi odpustowemi modlitwami*, Wadowice 1863, s. 55; vide też *Porcjunkula czyli skarb łaski seraficznego nabożeństwa Ś. Ojca Franciszka*, Kraków 1899, s. 20–21; *Nowenna do Św. O. Franciszka, godzinki, oficjum tercjarskie i odpust Porcjunkuli*, Kraków 1939, s. 42.

materiał nie pozwala na udzielenie pewnej odpowiedzi. Biorąc pod uwagę to, jak wielkie znaczenie odgrywał ten odpust w zakonie braci mniejszych oraz fakt, że w spisie przywilejów odnoszących się do klasztoru franciszkanów w Nowym Mieście Korczynie, sporządzonym w czasie wizytacji w 1596 r., widnieje lakoniczna wzmianka mówiąca o odpuście zupełnym z okazji święta Porcjunkuli¹⁴⁸, hipoteza zakładająca propagowanie wśród wiernych tego nadania przez franciszkanów krakowskich jest wielce prawdopodobna. Tym bardziej, że papieska bulla zawierała polecenie sporządzenia transumptów w celu poinformowania jak największego grona zakonników. Ponadto do Krakowa docierały także informacje o przywilejach, którymi obdarowywano cały zakon, jak miało to miejsce w przypadku bulli Sykstusa IV dającej możliwość wyboru spowiednika z prawem rozgrzeszenia z rezerwatów oraz odpuszczenia wszystkich grzechów na łożu śmierci¹⁴⁹. Zważywszy, że informacje o wydarzeniu tak ważnym w życiu duchowym zakonników, jakim było obdarowanie odpustem Porcjunkuli, dotarły do Krakowa, należy domniemywać, że bracia mniejsi w XVI w. korzystali z tego nadania, o czym informuje lakoniczna wzmianka datowana na rok 1596¹⁵⁰. Z całą pewnością zatem wierni nawiedzając ten kościół w XVII i XVIII w. zyskiwali odpust Porcjunkuli¹⁵¹.

Z uwagi na rozmiary niniejszej pracy zaprezentowana analiza nadań odpustowych, które otrzymał kościół św. Franciszka, jest pobieżna. Jednak przedstawiony materiał pozwolił na wykazanie, że w XV w. bracia mniejsi zostali obdarowani licznymi i hojnymi nadaniami. Lektura dokumentów odpustowych otrzymanych w XIII w. przez usytuowane w Polsce kościoły dominikańskie i franciszkańskie pozwala domniemywać, że także konwent krakowski otrzymał indulgencje. Nader zastanawiający jest fakt, że bracia mniejsi w XIV w. uzyskali zaledwie kilka nadań. Wypada zastanowić się, czy inne prawdopodobne dokumenty odpustowe z tego stulecia nie zgorzały w wyniku licznych pożarów. Posiadamy informacje, że już na początku XIV w. biskupi polscy (arcybiskup Jakub Świnka oraz biskupi: Gerward wrocławski, Jan lubuski i Marcin albański) wystawili nadanie dla kościoła franciszkańskiego w Brnie¹⁵². W związku z tym być może obdarowano wówczas także kościół krakowski. Zastanawiający jest ponadto fakt tak niewielkiej liczby wzmia-

¹⁴⁸ AFK, rkps E-I-364, s. 30.

¹⁴⁹ Zachował się dokument generała zakonu Franciszka Nanni „Samsona” przytaczający bullę papieża z 22 maja 1479 AFK, G-I-7; ibidem, rkps E-I-22, s. 13-14; odnośnie do przywilejów udzielonych przez papieża Sykstusa IV vide J. M o r m a n, op. cit., s. 488, 513.

¹⁵⁰ AFK, rkps E-I-22, s. 323.

¹⁵¹ P.H. P r u s z c z, *Kleynoty Stołecznego*, s. 25.

¹⁵² K. K a n t a k, *Franciszkanie Polscy*, t. I: 1237-1517, *Dodatki, I regesta dokumentów pergaminowych*, nr 2, s. 377; G. L a b u d a, *Franciszkanie polscy w źródłach narracyjnych prowincji polsko-czeskiej w średniowieczu*, [w:] *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 2 i 3, *Franciszkanie na ziemiach polskich*, red. J. K ł o c z o w s k i, Lublin 1989, s. 37; *Fragmenty kroniki Jana Ludwika Impekhovena dotyczące prowincji czesko-polskiej dla lat 1225-1515 (z rękopisu przechowywanego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Brnie, Mn 59)*, wyd. J. K ł o c z o w s k i, [w:] *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 2 i 3, s. 441.

nek źródłowych świadczących o pozyskanych indulgencjach. Tłumaczyć to można jedynie niszczycielskim działaniem ognia. Dysponujemy bowiem wzmiankami źródłowymi potwierdzającymi, że bracia mniejsi przywiązywali dużą wagę do nadań odpustowych. Dla przykładu warto wspomnieć postanowienie podjęte na kapitule odbytej w Znojnie w 1412 r., na której zdecydowano o karaniu kaznodziejów głoszących nieprawdziwe odpusty¹⁵³. Natomiast o niezwyklej pieczołowitości, jaką franciszkanie przywiązywali do otrzymanych odpustów najlepiej świadczy fakt, że po wynalezieniu druku sporządzali specjalne spisy zawierające wykazy posiadanych indulgencji¹⁵⁴.

Medieval Indulgence Privileges for the Franciscan Church in Cracow

The author discusses indulgence privileges received by the Franciscan Church in Cracow during the period from its beginnings until the end of the Middle Ages. Wiktor Szymborski points to numerous gaps in the written sources, chiefly due to fires at this church in the 15th, 17th and 19th centuries. Thus studies of the subject must be conducted with the help of later inventories, and the reports of pastoral visitations, as well as references to the comparable historical material.

Inspection of extant historical sources reveals no such privileges bestowed upon this church during the 13th century; according to Wiktor Szymborski, this is proof that the original source materials must have been lost. That the church originally must have been bestowed with indulgencies is confirmed by its relatively high rank as exemplified by the status of some of its earliest burials (Princess Salomea of Cracow, who died in 1269 and was later beatified, and of Duke Bolesław the Chaste, who died in 1279), and the fact that other Franciscan churches in Poland and Bohemia received privileges in the same period, as did other orders, like the Dominicans (the Dominicans in Cracow received eight indulgence privileges in the 13th century). The first indulgences confirmed by historical sources were granted to the Cracovian Franciscans during the 14th century, however it was Bishop Zbigniew Oleśnicki (1423–1455), who proved to be their greatest benefactor in this respect. According to Wiktor Szymborski this generosity resulted from the anti-Hussite policy of Bishop Oleśnicki, whose purpose was to emphasize the Catholic understanding of the ritual of Corpus Christi adoration, which was questioned and denied by the radical wing of the Hussites, and strengthen the diligence of the worshippers. To this end Olesnicki endeavored to support the cult and the position of the Franciscan church in Cracow as its religious centre. However, there were also other, more practical reasons which urged the Cracovian Franciscans to seek indulgence privileges not only from the local bishops, but from other ecclesiastics and the popes too: after the fires of 1441, 1462 and 1465 the church received such concessions under the condition of making contributions to its own reconstruction.

¹⁵³ K. Kantak, *Franciszkanie Polscy*, t. I: 1237–1517, *Dodatki, II Uchwały kapitul*, 2 z r. 1412 (*Bibl. Uniw. Prask VF 29 k. 71 v*), s. 394.

¹⁵⁴ Dla przykładu można wskazać *Privilegia et indulgentia fratrum Minorum O. S. Francisci* druk wydany w Lipsku w 1495 r. W części poświęconej odpustom znajduje się całostronicowa miniatura z wyobrażeniem św. Franciszka, a imiona papieży udzielających odpustów wyróżnione zostały rubrą, Błag., Inkunabuł 253, k. A 1 r–C 6 v; BOss, Inkunabuł XV — 094, k. A. 2 r–C 6 v.